

Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Σχολή Ανθρωπιστικών
& Κοινωνικών Επιστημών
Τμήμα: Ιστορίας, Αρχαιολογίας και
Κοινωνικής Ανθρωπολογίας

ΠΜΣ: Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις στις Ιστορικές, Αρχαιολογικές και
Ανθρωπολογικές Σπουδές

Η ορατότητα της εβραϊκότητας στη δημόσια σφαίρα

2η εργασία στο σεμινάριο:
Ανθρωπολογία της Εβραϊκής Ταυτότητας στην Ελλάδα και την Ευρώπη

του μεταπτυχιακού φοιτητή: Καραγιάννη Ηρακλή

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: Βασιλική Γιακουμάκη

ΒΟΛΟΣ 2018

Περιεχόμενα

1. Προοίμιο	3
2. «Ανατομία» του Ολοκαυτώματος	
2.1. Η ανάδυση της ορατότητας και η σύνδεση με την εβραϊκότητα	5
2.2. Δημόσιος χώρος και λόγος – Αναφορά γεγονότος	
2.2.1. Το πρόγραμμα	11
2.2.2. Η δημόσια επιτέλεση	15
2.2.3. Παράλληλες εκδηλώσεις	25
2.2.4. Ίχνη του γεγονότος	26
2.3. Ένοχη Ευρώπη – Ένοχη Πόλη	31
3. Βιβλιογραφία	33

Προοίμιο

Η παρουσία Εβραίων στον Βόλο διασώζεται και καταγράφεται μέσα από πηγές από τον 16^ο αιώνα στο Κάστρο του Βόλου, όπου σταδιακά συγκροτούν μια αξιόλογη κοινότητα, που ασχολείται κυρίως με το εμπόριο. Με την πάροδο των χρόνων και τη δημιουργία της νέας πόλης εκτός του κάστρου¹, θα εγκατασταθούν στην περιοχή όπου βρίσκεται σήμερα η Συναγωγή² συγκροτώντας την εβραϊκή συνοικία³. Με την ανάπτυξη της πόλης του Βόλου, που την καθιστά κέντρο βιομηχανικό και εμπορικό, η εβραϊκή κοινότητα κατέχει σημαντικό ρόλο μέσα από τη δημιουργία μεγάλων βιομηχανικών οίκων⁴ ή μέσω εμπορικών δραστηριοτήτων. Η εβραϊκή κοινότητα θα ακολουθήσει την ακμή και την σταδιακή παρακμή της πόλης. Στη διάρκεια του Β'ΠΠ θα μπορέσει να διασώσει το μεγαλύτερο μέρος των μελών της με την βοήθεια του μητροπολίτη Δημητριάδας Ιωακείμ και της αντιστασιακών ομάδων του ΕΑΜ του Πηλίου⁵.

Η εβραϊκή κοινότητα του Βόλου στις μέρες μας αριθμεί λίγα πλέον μέλη (περίπου 80), καθώς μεγάλο μέρος της έχει μεταφερθεί στην Αθήνα ή σε χώρες του εξωτερικού ή και στο Ισραήλ. Η σχέση της με την πόλη είναι άριστη καθώς δεν υπήρξαν σημαντικά συμβάντα αντισημιτισμού στο παρελθόν, ενώ η θέση της πόλης και των ανθρώπων της ειδικά στον Β'ΠΠ και στις διώξεις των εβραίων οικοδόμησαν δεσμούς που συνεχίζονται μέχρι σήμερα.

Η ορατότητα της κοινότητας, μετά τη δεκαετία του '90, γίνεται πιο εμφανής πέρα από τα εβραϊκά τοπόσημα, όπως η Συναγωγή και το νεκροταφείο ή τα κατάλοιπα των παλαιών βιομηχανικών συγκροτημάτων και εμπορικών που συνεχίζουν μέχρι σήμερα. Η ανάδειξη της ορατότητας γίνεται πιο έντονη μέσα από εκδηλώσεις της κοινότητας

---

¹ Κατά την δεκαετία του 1830, Κολιού, Νίτσα, 1993, «Η Βιομηχανία του Βόλου», ΔΗΚΙ Δήμου Βόλου

² Στο σημείο όπου είχε χτιστεί και η πρώτη ξύλινη Συναγωγή (Πλάτωνος - Ξενοφώντος και Μουσέως)

³ «Κοντά στα εβραϊκά» άρθρο του Δημητρίου Τσιλιβίδη, Εφημερίδα Θεσσαλία 4/2/2018

⁴ Ενδεικτικά αναφέρω τα: υφαντουργία Μουρτζούκου, Αδελφών Λεβή και Σια, νηματουργία Λεβή, Χατζηνικολάου, Αδαμόπουλου (ΔΕΛΤΙΟ Εμπορικού και Βιομηχανικού Επιμελητηρίου Βόλου 1923), Ανώνυμος Υφαντουργική Εταιρία «Λεβιάθαν» Μουρτζούκος και Σια, νηματουργία Ισαάκ Λεβή και Υιών, κλινοποιία Αμών και Αζούζ (ΔΕΛΤΙΟ Εμπορικού και Βιομηχανικού Επιμελητηρίου Βόλου 1934), Κολιού, Νίτσα, 1993, «Η Βιομηχανία του Βόλου», ΔΗΚΙ Δήμου Βόλου

⁵ Η εβραϊκή κοινότητα στην αρχή του πολέμου αριθμούσε περίπου 846 μέλη και απώλεσε το 27% των μελών της.

με τη συνεργασία φορέων της πόλης όπως η Ι.Μ. Δημητριάδος⁶, το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας⁷ κλπ. Στο ίδιο διάστημα μια έντονη συγγραφική παραγωγή παρουσιάζει πτυχές της εβραϊκής κοινότητας του Βόλου⁸. Η σύνδεση της εβραϊκότητας με το ολοκαύτωμα θα γίνει εμφανής με το μνημείο⁹ που τοποθετείται στη γωνία Ξενοφώντος και 2ας Νοεμβρίου, όπου πραγματοποιείται η ετήσια εκδήλωση μνήμης για το ολοκαύτωμα (27 Ιανουαρίου). Υπήρξε στη δεκαετία του 2000 η προσπάθεια δημιουργίας ενός αλσυλλίου μνήμης σε χώρο του Άνω Βόλου με φύτευση δένδρων στα πρότυπα του άλσους του Holocaust Memorial στο Ισραήλ, που βανδαλίστηκε και εγκαταλείφθηκε.

Η εκδήλωση μνήμης του Ολοκαυτώματος για το 2018 είχε ιδιαίτερη συμβολική σημασία για την εβραϊκή κοινότητα. Τόσο η παρουσία του Προέδρου της Ελληνικής Δημοκρατίας όσο και η παρουσία του Rainer Hoss εγγονού του Rudolf Hoss και της τελευταίας Ελληνίδας επιζούσας του Άουσβιτς Βάσως Σταματίου προσέδωσαν στην εκδήλωση μια ξεχωριστή ορατότητα τόσο για την εβραϊκή κοινότητα όσο και για το θέμα του Ολοκαυτώματος.

---

⁶ Τόσο επί μητροπολίτου και μετέπειτα αρχιεπισκόπου Χριστόδουλου όσο και με τον σημερινό μητροπολίτη Ιγνάτιο κάτι που θεωρείτε συνέχεια μιας παράδοσης που ξεκίνησε επί Ιωακείμ και συνεχίστηκε επί Δαμασκηνού που ήταν κρατούμενος στο Νταχάου 1942-45.

⁷ Η εβραϊκή κοινότητα προσφέρει υποτροφία σε αριστούχους του ΙΑΚΑ

⁸ Κυρίως έργα του Ραφαήλ Φρεζή

⁹ Τοποθετήθηκε από το Δήμο Βόλου το 1998

2. «Ανατομία» του Ολοκαυτώματος

2.1. Η ανάδυση της ορατότητας και η σύνδεση με την εβραϊκότητα

“και η μνήμη έχει την ιστορία της”

Οντέντ Βαρών – Βασάρ

Το «Ολοκαύτωμα¹⁰» αναδεικνύεται ως κεντρικό σημείο στην ιστοριογραφία του Β'ΠΠ κυρίως από την δεκαετία του '90 και μετέπειτα. Η ανάδυση της εβραϊκής γενοκτονίας ως κεντρικού σημείου στην ιστορία του πολέμου γίνεται αναγκαία καθώς υπάρχει η ορατότητα των επιβιωσάντων¹¹.

Ένας ακόμη λόγος, που επιτακτικά αναδεικνύεται¹², είναι η ανάγκη να ξαναϊδωθούν τα ιστορικά γεγονότα του Β'ΠΠ με την ευκαιρία συμπλήρωση 50 χρόνων, καθώς γίνεται επαναδιαπραγμάτευση των όρων «τελική λύση»¹³, «γενοκτονία», «ολοκαύτωμα».

Ο όρος «εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας» μαζί με αυτόν της “γενοκτονίας”, που χρησιμοποιήθηκε με τη λήξη του Β'ΠΠ, για να δείξει το μέγεθος ή την “άλλη

---

¹⁰ Shoah στα εβραϊκά εξηγείται ως ολοκληρωτική καταστροφή, ο όρος Holocaust (Ολοκαύτωμα) είναι αμερικανικής εμπνεύσεως και χρησιμοποιήθηκε και ως τίτλος ομώνυμης σειράς. Άλλοι όροι που χρησιμοποιήθηκαν όπως “γενοκτονία” αλλά και “Αουσβιτς”, που ανάγεται ως όρος πέρα από το συγκεκριμένο στρατόπεδο σε όλα τα στρατόπεδα αλλά και την εξόντωση των Εβραίων, θέση που δέχεται κριτική για την ταύτιση με τον εβραϊκό χαρακτήρα που της προσδόθηκε.

¹¹ Η αρχή θα γίνει με τη δίκη του Άιχμαν, 1961, και τους 111 μάρτυρες που θα εμφανιστούν στο δικαστήριο. Κατά την Βασιλική Γιακουμάκη, “Αναγκαίες ευαισθησίες: Η ανάδυση της εβραϊκότητας στην ελληνική δημόσια ζωή” η δίκη αποτελεί ένα κρίσιμο χρονικό όριο καθώς στο Ισραήλ με εδραιωμένη την εθνική του κυριαρχία συγκροτεί την εθνική του ταυτότητα με την αποδοχή της Shoah ως μέρους της συλλογικής μνήμης.

¹² Το ζήτημα της «τελικής λύσης» των Ναζί και των στρατοπέδων – βιομηχανιών θανάτου παραμένει ακόμη και σήμερα μια “ασύλληπτη” ιστορικά ερμηνεύσιμη ενέργεια κατά τον Γκίντερ Γκρας, στην εισαγωγή της Βαρών – Βασάρ, Οντέντ «Αουσβιτς: η ανάδυση μιας δύσκολης μνήμης», τόσο για το μέγεθος όσο και για τον τρόπο που παραμένει κάτι πρωτόγνωρο στην ιστορία της ανθρωπότητας

¹³ Ο όρος χρησιμοποιήθηκε από τους Ναζί σε μια προσπάθεια συγκάλυψης της ρατσιστικής επιλογής των ατόμων που συλλαμβάνονταν και οδηγούνταν στα στρατόπεδα – βιομηχανίες θανάτου, και αρχικά υιοθετήθηκε και από τους Ευρωπαίους. Η συγκάλυψη της ταυτότητας των θυμάτων συνεχίστηκε και με την κατάληψη των στρατοπέδων και την απελευθέρωση των εναπομεινάντων εγκλείστων από τις συμμαχικές δυνάμεις. Ενδεικτικά στην πρώτη σοβιετική λεπτομερή αναφορά που δημοσιεύεται για το Άουσβιτς στην Ισβέστια (8 Μαΐου 1945) τα θύματα κατατάσσονται με βάση την χώρα προέλευσης.

κλίμακα”, αναφέρονται κυρίως σε ποσοτικά δεδομένα και κυρίως στον σχεδιασμό και οργάνωση της αξιοποίησης και εξόντωσης των εκτοπισμένων με βιομηχανική διαδικασία, σε σχέση με αυτά που γνώριζε η ανθρωπότητα έως τότε, είναι τουλάχιστον συγκαλυπτικός των ρατσιστικών επιλογών του ναζιστικού καθεστώτος, επιλογών που βαραίνουν και τους Ευρωπαίους καθώς γνώριζαν τις προθέσεις τους¹⁴, ήδη όπως και η εξίσωση θυτών και θυμάτων¹⁵ που επιχειρήθηκε σε αρκετές περιπτώσεις¹⁶.

---

¹⁴ Σχετική αναφορά έγινε στην ομιλία του Προέδρου της Δημοκρατίας κ. Προκόπη Παυλόπουλου στο Βόλο 4/2/2018 καθώς και την ομιλία του κ. Rainer Hoss αναφορικά με τις γερμανικές εταιρίες που χρησιμοποιούσαν τους εκτοπισμένους Εβραίους είτε ως πειραματόζωα είτε ως αναλώσιμο εργατικό δυναμικό, πέραν των πειραμάτων που γίνονταν εντός των στρατοπέδων ακι κυρίως στο Άουσβιτς.

¹⁵ Υπάρχει ετερογένεια των φωνών θυτών - θυμάτων με σαφή διαχωριστική γραμμή που δεν εξισώνονται ως καταστάσεις της ίδιας πραγματικότητας κατά την Μπενβενίστε, Ρίκα, “Εβραϊκή Μνήμη, Εβραϊκή Ιστορία”, στο Βαρόν – Βασάρ Οντέντ, 1998, “Εβραϊκή Ιστορία και Μνήμη”, Αθήνα, εκδόσεις Πόλις. Επιπρόσθετα όπως η ίδια αναφέρει την «κοινοτοπία του κακού» που ανέδειξε η Χάνα Αρέντ με αφορμή τη δίκη του Άιχμαν το 1961, η συνύπαρξη του πρωτόγονου εγκλήματος με την καθημερινή ρουτίνα, απόρροια του σχεδιασμού και της βιομηχανικής αντίληψης για τα «σώματα» των εγκλειστών είτε ως «σώματα» είτε ως «υποκείμενα εργασίας» δυσκολεύουν στην αναπαράσταση του Ολοκαυτώματος και προτείνει την «υπεύθυνη μνημόνευση» που δηλώνεται με λόγο μετρημένο, προβληματισμένο και κριτικό. Θα προσθέσω ότι κατά τις εκδηλώσεις μνήμης του 2018 είχαμε την ευκαιρία να ακούσουμε δύο τέτοιους λόγους του Προέδρου της Δημοκρατίας κ. Προκόπη Παυλόπουλου στο Βόλο και του Δημάρχου Θεσσαλονικέων κ. Γιάννη Μπουτάρη στη Θεσσαλονίκη.

¹⁶ Έχει ενδιαφέρον η εκδήλωση του 1985 στο στρατόπεδο Μπέργκεν Μπέλσεν και το στρατιωτικό νεκροταφείο του Μπίτμπουργκ με την παρουσία του Προέδρου των ΗΠΑ Ρ. Ρέικαν και του Καγκελαρίου Κολ όπου επιχειρείται η εξομοίωση θυτών και θυμάτων καθώς το σύνολο των στρατιωτών της Βέρμαχτ και τα SS προσφωνούνται ως «θύματα του ναζισμού». Στο ίδιο πλαίσιο της εξομοίωσης θυτών και θυμάτων κινείται και η διαμάχη των Γερμανών ιστορικών (Historikerstreit) με γνωστότερο εκπρόσωπο των Ερνστ Νόλτε στη δεκαετία του '80 για υπεράσπιση του δυτικού πολιτισμού από τους μποςλεβίκους και την εξομοίωση των γκουλάγκ με τα στρατόπεδα εξόντωσης με την προσθήκη των θαλάμων αερίων. Η προσπάθεια υποκατάστασης της συλλογικής ευθύνης με τον εξιδανικευμένο αγώνα των γερμανών στρατιωτών, πέρα από την απενοχοποίηση του γερμανικού λαού, θα πρέπει να ειδωθεί και κάτω από το πρίσμα του Ψυχρού Πολέμου και των γεωπολιτικών στρατηγικών. Μπενβενίστε, Ρίκα, “Εβραϊκή Μνήμη, Εβραϊκή Ιστορία”, στο Βαρόν – Βασάρ Οντέντ, 1998, “Εβραϊκή Ιστορία και Μνήμη”, Αθήνα, εκδόσεις Πόλις.

Τα αρχικά αφηγήματα που συγκροτήθηκαν με την επιστροφή των επιβιωσάντων από τα στρατόπεδα εξόντωσης συγκροτούνται πάνω σε εθνικές αναφορές¹⁷, όπου οι Εβραίοι που επιστρέφουν δεν συμπεριλαμβάνονται σ' αυτά¹⁸.

Η απελευθέρωση των εναπομεινάντων κρατουμένων του Άουσβιτς, 27 Ιανουαρίου 1945, καθιερώνεται ως μέρα μνήμης¹⁹ των Εβραίων θυμάτων του ναζιστικού καθεστώτος σηματοδοτώντας την κεντρική θέση πλέον που κατέχει η εξόντωση των Εβραίων της Ευρώπης²⁰ στην ιστοριογραφία και στις κοινωνικές επιστήμες.

Η ανάδειξη του Άουσβιτς ως μνημονικού τόπου, που πλέον υπερκαλύπτει το σύνολο των στρατοπέδων που λειτούργησαν, γίνεται αρκετά νωρίτερα για τους Πολωνούς καθολικούς με την οργάνωση εκδηλώσεων μνήμης. Γίνεται φανερό σταδιακά ότι δεν μπορεί να «αποσιωπηθεί» ή να «μετατοπιστεί» ότι η ταυτότητα της συντριπτικής πλειοψηφίας των εξοντωμένων ήταν Εβραίοι.

Στο ίδιο χρονικό όριο συντελούνται ακόμη τρεις σημαντικές μεταβολές. Αρχικά εμφανίζεται η «ρατσιστική πλευρά της εξόντωσης» στη δυτική Ευρώπη καθώς

---

¹⁷ Ειδικά στην περίπτωση της Ελλάδας το εθνικό αφήγημα με την “απουσία του Εβραίου” συσχετίζεται η ομογενοποίηση του πληθυσμού (εξοστρακισμός του “άλλου), η αντικομμουνιστική ρητορική και οι πρακτικές που την συνοδεύουν (καθώς η σύνδεσή του εβραϊκού στοιχείου με την ίδρυση του ΣΕΚΚΕ – ΚΚΕ και την συμμετοχή του στο ΕΑΜ), η μεγάλη αορατότητα των Εβραίων από την δημόσια σφαίρα και λόγο, λόγω της εξόντωσής τους ή της φυγής τους σε ΗΠΑ, Γαλλία και Ισραήλ κατά την Βασιλική Γιακουμάκη, “Αναγκαίες ευαισθησίες: Η ανάδυση της εβραϊκότητας στην ελληνική δημόσια ζωή”

¹⁸ Στην περίπτωση του γαλλικού αφηγήματος προβάλλεται η αντιστασιακή ταυτότητα των επιβιωσάντων, σε μια προσπάθεια εθνικής αποενοχοποίησης από το κατασκευάσμα του Βισύ αλλά και ανάδειξης της Αντίστασης ως αντίδρασης στην ναζιστική Κατοχή. Από τους 75.000 επιστρέψαντες οι 2.500 Εβραίοι αποκλείστηκαν αποτελούσαν μη διαπραγματεύσιμη έννοια που δεν μπορούσε να ενταχθεί και προτιμήθηκε να αποσιωπηθεί. Θα αναδειχθεί στη δεκαετία του '80 με τα πρώτα Μουσεία Μνήμης (Μπεζανσόν) και το Κέντρο Μελετών της Λυών όπου θα υπάρξει και η περίπτωση του Robert Faurisson πολέμιου του Ολοκαυτώματος.

¹⁹ Καθιερώνεται από τους υπουργούς Παιδείας της Ε.Ε. το 2002, στην Ελλάδα η καθιέρωση της 27^{ης} Ιανουαρίου ως «Ημέρας Μνήμης των Ελλήνων Εβραίων Μαρτύρων και Ηρώων του Ολοκαυτώματος», γίνεται στις 26 Ιανουαρίου 2004, μετά από ομόφωνη απόφαση της Βουλής των Ελλήνων, που δημοσιεύτηκε στο νόμο 3218/2004 και με το ΠΔ 31/05 που ακολούθησε. Στις 27 Ιανουαρίου 2004 πραγματοποιήθηκε η πρώτη εκδήλωση στην Αθήνα στο Μέγαρο Μουσικής με πρωτοβουλία του υπουργού Παιδείας Γ. Παπανδρέου.

²⁰ Περίπου υπολογίζονται σε 5.660.000 εκατομμύρια οι εξοντωθέντες εκ των οποίων ένα εκατομμύριο παιδιά, όπως το έδωσε το Institute of Jewish Affairs τον Ιούνιο 1945

δραστηριοποιούνται σταδιακά Κέντρα Μελέτης και Μουσεία Μνήμης για το Ολοκαύτωμα τόσο στη Γαλλία όσο και στις ΗΠΑ²¹.

Στη συνέχεια με την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης παύει ο σταλινικός αντισημιτισμός όποτε αποδίδονται οι πραγματικές διαστάσεις των στοιχείων ταυτότητας των εξοντωθέντων στο Άουσβιτς, κάτι που επιμελώς είχε αποσιωπηθεί στις αρχικές εκθέσεις.

Τέλος οι ίδιες οι εβραϊκές κοινότητες, μετά από μια περίοδο εσωστρέφειας και σιωπής, για επανένταξη όσων επέστρεψαν, την επούλωση τραυμάτων, την αναδιοργάνωση των κοινοτήτων, την διεκδίκηση περιουσιακών στοιχείων που είχαν κατασχεθεί από τους Ναζί και από διάφορους μεσεγγυούχους όπως στην περίπτωση της Θεσσαλονίκης αλλά και για να μεταφέρουν στις μνήμες στις νεώτερες γενιές θα λύσουν την «σιωπή» που επέβαλλαν στους ίδιους τους εαυτού τους οι επιβιώσαντες και οι οικογένειές των θυμάτων. Σε αυτό βασικό ρόλο θα διαδραματίσουν το Shoah Foundation και το ίδρυμα Spielberg με την συγκρότηση των αρχείων προφορικών καταγραφών.

Είναι παράλληλα ο κρίσιμος χρόνος όπου μετατοπίζεται η αντίληψη της «αναμνηστικότητας» προς την «ιστορικότητα», όσον αφορά τα μουσεία μνήμης, κάτι που καθιστά αναγκαία τη συγκρότηση αρχείων καταγραφής προφορικών ιστοριών από όσους έχουν επιβιώσει ή μπορούν να λειτουργήσουν ως πληροφορητές²².

---

²¹ Στο Βαρών – Βασάρ, Οντέντ «Η προβληματική των Μουσείων»

²² Ένας προβληματισμός για το πως θα μπορούσε να δημιουργηθούν Μουσεία που να μην στηρίζονται μόνο στην έκθεση τεκμηρίων - αναμνηστικών αλλά να συμβάλλουν σε μια σύνθετη επιστημονικά τεκμηριωμένη προσέγγιση της περιόδου που να εντάσσεται η εκτόπιση και εξόντωση των Εβραίων ως μέρος της Ευρωπαϊκής ιστορίας κι όχι ως ένας ακόμη κρίκος της τω μακρών συμφορών του εβραϊκού λαού, Βαρών – Βασάρ, Οντέντ «Η προβληματική των Μουσείων». Αυτή η προσέγγιση επηρεάζει και τις εκδηλώσεις μνήμης, όπως αυτές του 2018, όπου προσεγγίζεται το θέμα της εκτόπισης και εξόντωσης των Εβραίων μέσα από μια γενικότερη ιστορική θεώρηση που το εντάσσει και δεν το απομονώνει.

Μια «έκρηξη μνήμης» που έρχεται καθυστερημένη²³, κι όπου αυτοί που πρέπει να μιλήσουν είναι τα ίδια τα θύματα²⁴ κατά την Ρίκα Μπενβενίστε²⁵ ²⁶. Ειδικότερα το *memoiry boom* στην ελληνική περίπτωση έρχεται πολύ αργότερα, λόγω των ειδικών συνθηκών²⁷, καθώς με τη δημιουργία του εθνικού αφηγήματος και του μεγαλοϊδεατισμού δεν υπάρχει χώρος για «άλλους».

Η επιχειρούμενη ομογενοποίηση έρχεται μέσα από την ρητορική της ελληνικής πολιτιστικής καθαρότητας που συνδέει διαχρονικά την ύπαρξη του έθνους με το ένδοξο αρχαίο παρελθόν, το χριστιανικό βυζαντινό και το νεώτερο ελληνικό έθνος, με σαφή οριοθετημένα πολιτιστικά, γλωσσικά, θρησκευτικά χαρακτηριστικά. Κάθε «άλλος» δεν «ανήκει» στο έθνος και την Μεγάλη Ιδέα κατά τον 19^ο αιώνα και την αρχή του 20^{ου} έως την Μικρασιατική Καταστροφή. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο

---

²³ Στην περίπτωση του Πρίμο Λέβι ο ιταλικός εκδοτικός οίκος Einaudi αρνήθηκε το 1947 την έκδοση του χειρογράφου μαρτυρίας του από το Άουσβιτς που θα κυκλοφορήσει μέσω της εβραϊκής κοινότητας. Το 1957 θα κυκλοφορήσει τελικά από το ίδιο εκδοτικό οίκο και θα μεταφραστεί στα αγγλικά και γερμανικά, το 1987 στα γαλλικά και το 1997 στα ελληνικά (Se questo e un uomo – Αν αυτό είναι ο άνθρωπος).

²⁴ Ε. Κούνιο – Αμαρίλιο, “Πενήντα χρόνια μετά... Αναμνήσεις μιας Σαλονικιώτισσας Εβραίας”, Θεσσαλονίκη 2005

²⁵ Μπενβενίστε, Ρίκα, “Εβραϊκή Μνήμη, Εβραϊκή Ιστορία”, στο Βαρών – Βασάρ Οντέντ, 1998, “Εβραϊκή Ιστορία και Μνήμη”, Αθήνα, εκδόσεις Πόλις

²⁶ «Η ιστορία πρέπει να ερμηνευθεί από την σκοπιά των θυμάτων που οδηγήθηκαν στη σιωπή, δηλαδή των νεκρών» Βάλτερ Μπένιαμιν στο Μπενβενίστε, Ρίκα, “Εβραϊκή Μνήμη, Εβραϊκή Ιστορία”, στο Βαρών – Βασάρ Οντέντ, 1998, “Εβραϊκή Ιστορία και Μνήμη”, Αθήνα, εκδόσεις Πόλις

²⁷ Κατά την Βασιλική Γιακουμάκη, “Αναγκαίες ευαισθησίες: Η ανάδυση της εβραϊκότητας στην ελληνική δημόσια ζωή”, υπάρχει μια σειρά παραγόντων αφενός που σχετίζονται με το κράτος και τις πολιτικές που ακολουθήθηκαν από το 1945 και μετέπειτα και που εντάθηκαν με τον Εμφύλιο Πόλεμο, αφετέρου με την “αορατότητα” των εβραϊκών κοινοτήτων είτε λόγω εξόντωσής τους είτε λόγω φυγής σε άλλες χώρες. Τα παραπάνω στοιχεία επιτείνει η “σιωπή” τόσο των Εβραίων που επιστρέφουν από το Άουσβιτς όσο και άλλων εγκλεισμένων σε αυτά, όπως η Βάσω Σταματίου, για λόγους που σχετίζονται είτε με το “τραύμα” και την απόθεση στη λήθη των γεγονότων ή των διώξεων με την επιστροφή τους για πολιτικούς λόγους όπως κομμουνιστές ή για αποκλεισμό από την διεκδίκηση των περιουσιών τους, περίπτωση Θεσσαλονίκης ή της ολοκληρωτικής καταστροφής κοινοτήτων όπως στην περίπτωση των Χανίων κ.α., είτε με την κατευθυνόμενη κατηγορία “περί επιβίωσης τους” ως συνεργατών των ναζιστών. Τα παραπάνω σημεία επιβεβαιώνονται και με την συνέντευξη του κ. Μ. Μουσέως μέλος της Εβραϊκής Κοινότητας Βόλου, καταγωγή οικογένειας από Λάρισα, όπου η θεία του επιβίωσε από στρατόπεδο και με την επιστροφή της δεν μιλούσε για τον εγκλεισμό της και τις εμπειρίες της σ' αυτό. Σχετικά πρόσφατα, τα τελευταία χρόνια, έλυσε την σιωπή της και παραχώρησε συνέντευξη δίνοντας λεπτομέρειες του εγκλεισμού και των βασανιστηρίων.

εξοβελίζονται Εβραίοι, Τσιγγάνοι, Βλάχοι, ντόπιοι Μακεδόνες, Πομάκοι κ.α. που δεν πληρούν τα εθνικά χαρακτηριστικά. Με την εγκατάλειψη της Μεγάλης Ιδέας αναζητούνται υπαίτιοι που εύκολα προσωποποιούνται στην ομάδα των Εβραίων και των κομμουνιστών με μια στενή συσχέτιση μέσα από συντονισμένη προσπάθεια εθνικιστικών ομάδων, κατευθυνόμενων από φασιστικούς κύκλους, που βρίσκουν πρόσφορο χώρο ανάπτυξης στους εξαθλιωμένους πρόσφυγες, τα ΜΜΕ και φορείς υψηλής ιδεολογίας όπως η εκκλησία. Ο 20^{ος} αιώνας κατακλύζεται από περιστατικά αντισημιτισμού, ειδικά στη Θεσσαλονίκη όπου διαβιεί η μεγαλύτερη εβραϊκή κοινότητα.

Η μετάβαση σε μια δημόσια επιτέλεση «κοινωνικής μνημόνευσης», κατά τον Jay Winter²⁸, στην Ελλάδα αρχίζει στα τέλη της δεκαετίας του '80 με την «έκθεση» στο δημόσιο χώρο των πρώτων μνημείων – ηρώων ²⁹. Στα μνημεία – ηρώα που τοποθετούνται, μέσω συνεργασίας με τους δήμους οι αναφορές αφορούν το σύνολο των θυμάτων του Ολοκαυτώματος με την αναγραφή στοιχείων των εβραϊκών κοινοτήτων στα εβραϊκά και ελληνικά, με αναπαραστάσεις μορφών ή αφαιρετικές συνθέσεις.

Εικόνα 1: Το μνημείο Ολοκαυτώματος του Βόλου

²⁸ Στο Δρουμπούκη, Α. Μ. (2016). Μνημονικοί τόποι και δημόσια ιστορία του Β' Παγκοσμίου πολέμου στην Ελλάδα – μια συγκριτική προσέγγιση

²⁹ Όπως επισημαίνει ο Arthur Danto το μνημείο γίνεται εξύμνηση του παρελθόντος ενώ στο ηρώο τιμούμε τους νεκρούς, στο Τσιάρα, Σ. (2006). Διαχείριση και αναπαράσταση της τραυματικής μνήμης: Μνημεία εβραϊκού ολοκαυτώματος. Στο συλλογικό τόμο Χρύσανθος Χρήστου – Αφιέρωμα. Θεσσαλονίκη: University Studio Press

2.2 Δημόσιος χώρος και λόγος – Αναφορά γεγονόςτος

2.2.1. Το πρόγραμμα

Η εκδήλωση μνήμης της Εβραϊκής Κοινότητας του Βόλου έχει μια ιδιαίτερη σημασία διαχρονικά πανελλαδικά. Η Εβραϊκή Κοινότητα αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της κοινωνικής ζωής της πόλης, από την ίδρυσή της μέχρι σήμερα, χωρίς ιδιαίτερα φαινόμενα αντισημιτισμού. Στην πορεία αυτοί οι δεσμοί έγιναν πιο αρραγείς μέσα από την Κατοχή και την διάσωση του μεγαλύτερου μέρους της Εβραϊκής Κοινότητας μέσα από την συνεργασία της εκκλησίας και της αντίστασης. Αποτελεί παράδοση ότι οι εκδηλώσεις της Εβραϊκής Κοινότητας του Βόλου πραγματοποιούνται με την συμμετοχή όλων των φορέων της πόλης, των άλλων δογμάτων και σε χώρους που ανήκουν στην τοπική Ι.Μ. Δημητριάδος ή σε φορείς όπως το Πανεπιστήμιο και πλέον αποτελούν δημόσιες τελετές καθώς επιτελούνται στο δημόσιο χώρο και λόγο μέσα σε πλήρη ορατότητα.

Ειδικά η εκδήλωση του 2018 σηματοδοτείται από την παρουσία του Προέδρου της Δημοκρατίας κ. Προκόπη Παυλόπουλου, του κ. Rainer Hoss εγγονού του διοικητή του Άουσβιτς Rubert Hoss και γνωστού ακτιβιστή και αντιναζιστή. Παράλληλα η συμμετοχή της κας Βάσως Σταματίου, τελευταίας Ελληνίδας επιζούσας του Άουσβιτς και μέλους της ΕΠΟΝ στη διάρκεια της Κατοχής δημιούργησε μια πρωτοφανή δημόσια εικόνα για την τελετή που θα επιτελούνταν στο συνεδριακό κέντρο της Ι.Μ. Δημητριάδος.

Το πρόγραμμα - πρόσκληση της εκδήλωσης μνήμης (τετρασέλιδη) με τίτλο “Εθνική Ημέρα Μνήμης Ελλήνων Εβραίων Μαρτύρων και Ηρώων του Ολοκαυτώματος” και με διοργανωτές την Περιφέρεια Θεσσαλία και την Ισραηλιτική Κοινότητα Βόλου με την υποστήριξη του Δήμου Βόλου και της Ιερά Μητρόπολη Δημητριάδος (Κυριακή 4

Φεβρουαρίου 2018), από τα στοιχεία του εξωφύλλου του μας δίνει χαρακτηριστικές πληροφορίες. Στο οπισθόφυλλο αναγράφονται δύο οργανισμοί από τον χώρο των Ορθόδοξων Χριστιανικών οργανώσεων, το Ορθόδοξο Δίκτυο Ενημέρωσης και η οργάνωση Agape, που χρηματοδοτούν το έντυπο υλικό που δίδεται στους συμμετέχοντες των εκδηλώσεων. Τα μότο του προγράμματος είναι δύο “Ημέρα μνήμης” στο εξώφυλλο και “Ποτέ ξανά Ναζισμός” στο οπισθόφυλλο, φράση που επαναλήφθηκε αρκετές φορές στις ομιλίες.

Την πρόσκληση απευθύνουν ο Περιφερειάρχης Θεσσαλίας κ. Κ. Αγοραστός και ο Πρόεδρος της Ισραηλιτικής Κοινότητας Βόλου κ. Μαρσέλ Σολομών, αναγράφοντας τους χώρους και τις ώρες. Ουσιαστικά η εκδήλωση συγκροτείται από την ορατότητα σε δύο δημόσιους χώρους με ανάλογες επιτελέσεις και συμβολισμούς.

Αρχικά στο δημόσιο χώρο του μνημείου του Ολοκαυτώματος στο βόρειο άκρο της πλατείας Ρήγα Φεραίου του Δημαρχείου του Βόλου στα όρια της Συναγωγής και της αρχικής συνοικίας των εβραϊκών του Βόλου. Η δημόσια επιτέλεση περιλαμβάνει την συμμετοχή των αρχών αυτοδιοικητικών, πολιτικών, στρατιωτικών, φορέων της πόλης, επισήμων καλεσμένων από άλλες κοινότητες και των αντίστοιχων πρεσβειών της Γερμανίας και του Ισραήλ. Το κεντρικό πρόσωπο είναι ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, ο οποίος στο πρόγραμμα αναγράφεται ότι θα καταθέσει στεφάνι στο μνημείο.

Στη συνέχεια η εκδήλωση μνήμης μεταφέρεται στο συνεδριακό κέντρο της Ι.Μ. Δημητριάδος όπου περιγράφεται λεπτομερειακά η χρονική εξέλιξη των δρώμενων που θα λάβουν μέρος. Για την μετάβαση του κοινού έχει προγραμματιστεί η μεταφορά τους με αστικά λεωφορεία εφόσον το επιθυμούν.

Με βάση το πρόγραμμα προηγείται το άναμμα των επτά κεριών της μενορά στη μνήμη των θυμάτων, ακολουθεί η κεντρική ομιλία με ομιλητή τον κ. Rainer Hoss, η προσωπική μαρτυρία – ομιλία της Βάσως Σταματίου και η προβολή φωτογραφικών στοιχείων του ερευνητή - ιστορικού κ. Γ. Πηλιχού, ακολούθως οι χαιρετισμοί με καθορισμένη σειρά και η εκδήλωση θα κλείσει κατά τους διοργανωτές με μουσικό πρόγραμμα από τοπικούς καλλιτέχνες. Μια πρώτη παρατήρηση είναι ότι δεν συμπεριλαμβάνονταν στους εγγεγραμμένους ομιλητές ή στους χαιρετισμούς ο επίσημος προσκεκλημένος Πρόεδρος της Δημοκρατίας που προσφωνείται στο πρόγραμμα ως Αυτού Εξοχότης και τιμά με την παρουσία του την εκδήλωση.

Το πρόγραμμα διακοσμείται με εικόνα από το Άουσβιτς με παπούτσια θυμάτων ενώ στο οπισθόφυλλο από μέρος γλυπτής αναπαράστασης με γυμνές ανθρώπινες μορφές

που χάνονται στην γη, ενηλίκων και παιδιών, προσδίδοντας την τραγική κατάληξη των συλληφθέντων και εκτοπισμένων στα στρατόπεδα εξόντωσης. Το όλο πρόγραμμα στοιχειοθετείται πάνω σε αποτύπωση τσαλακωμένου χαρτιού θέλοντας να δηλώσει την θρυμματισμένη μνήμη για το Ολοκαύτωμα ενώ έχουν επιλεγεί χρωματικοί τόνοι που ενισχύουν την συναισθηματική υποβολή των προσκεκλημένων σε σχέση με το γεγονός.

Κάποιες πρώτες διαπιστώσεις αναψηλαφώντας το πρόγραμμα θα μπορούσαν να συγκεκριμενοποιηθούν στα:

α. Η εκδήλωση μνήμης των μαρτύρων και ηρώων του Ολοκαυτώματος είναι ενταγμένη στις εθνικές ημέρες και αφορά Έλληνες με καταγωγή εβραϊκή. Ουσιαστικά αποδίδεται μια νέα ταυτότητα όπου τους εντάσσει πρωτίστως στο ελληνικό έθνος και δευτερευόντως με βάση την καταγωγή τους³⁰.

β. Η εκδήλωση μνήμης αποτελεί συνθετική έκφραση επίσημων φορέων τόσο πολιτικών όσο και θρησκευτικών, υπερβαίνοντας διαχωριστικές γραμμές και ρητορικές ρατσισμού και αντισημιτισμού.

γ. Υπάρχει ορατότητα της εβραϊκής κοινότητας με ισότιμους ρόλους και αναγνώρισή της με αφορμή το Ολοκαύτωμα.

δ. Το Ολοκαύτωμα συνδέεται με την εβραϊκή εξόντωση των περίπου 6.000.000 μελών των εβραϊκών κοινοτήτων των χωρών της Ευρώπης, όχι όμως με μια συνεχή αναφορά, αλλά ως παράδειγμα ανθρώπινων ορίων, ενώ δίνεται έμφαση να αποτελέσει το γεγονός που διαχρονικά σηματοδοτεί τις πρακτικές, τις ρητορικές, τις πολιτικές που βαραίνουν όλη την ανθρωπότητα και σχηματοποιούνται στο σύνθημα “Ποτέ ξανά Ναζισμός”.

ε. Σημειώνεται το αντιθετικό δίπολο όπως εγγράφεται στο πρόγραμμα μεταξύ του κ. Rainer Hoss “εγγονός του διαβόητου διοικητή του Άουσβιτς *Rudolf Hoss*” και της Βάσως Σταματίου “του κοριτσιού με Αριθμό 82224” και η ιδεολογική φόρτιση που

---

³⁰ Η ανάπτυξη παρόμοιων ταυτοτήτων αρχίζει να δημιουργείται σταδιακά από την δεκαετία του ‘70, με τον επαναπατρισμό προσφύγων από πρώην ανατολικά κράτη και κορυφώνεται τη δεκαετία του ‘90 με την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης. Στο διάστημα αυτό αναγνωρίζονται και στην Ελλάδα γενοκτονίες ή εκτοπισμοί αλλά και μειονότητες που ζουν εντός της χώρας και μέχρι τότε δεν ήταν “ορατές” λόγω των πολιτικών ομογενοποίησης. Σημαντικό ρόλο διαδραμάτισαν στην μεταβολή των πολιτικών ομογενοποίησης οι σύλλογοι διάσωσης πολιτισμικής κληρονομιάς αλλά και η ευρωπαϊκή πολιτική στα αντίστοιχα θέματα.

δημιουργείται, ανεξαιρέτως αν ο εγγονός δηλώνεται ως πολιτικός ακτιβιστής και αντιναζιστής.

στ. Η οικονομική υποστήριξη των εκδηλώσεων πραγματοποιείται με την συνδρομή ορθόδοξων χριστιανικών οργανώσεων, που αναγράφονται τόσο στο πρόγραμμα όσο και στο υπόλοιπο έντυπό υλικό που διανεμήθηκε όσο και στο υλικό δημοσιότητας. Το Ορθόδοξο Δίκτυο Ενημέρωσης έχει άμεση σχέση με τον νυν μοναχό Απόστολο Χρ. Βαβύλη που είχε απασχολήσει το 2005 την κοινή γνώμη με τις σχέσεις του με το Πατριαρχείο Ιεροσολύμων και τον Πατριάρχη Ειρηναίο, τον Αρχιεπίσκοπο Χριστόδουλο και με ορθόδοξες οργανώσεις που δρούσαν στην Ιταλία όπου είχε συλληφθεί και εκδοθεί στην Ελλάδα. Η οργάνωση Agape που δραστηριοποιείται σε παγκόσμιο επίπεδο απ' ότι εμφανίζει στο συνοδευτικό έντυπο της, συνδέεται με την Μητρόπολη Δημητριάδος και εμφανίζεται υποστηρικτής του Ολοκαυτώματος, ενισχύει τις εκδηλώσεις στο Βόλο για 3η συνεχή χρονιά, καθώς ο εκπρόσωπός της κ. Τουφεξής συμμετείχε στην "Πορεία στο Άουσβιτς" με τον Μητροπολίτη Ιγνάτιο και τον Πρόεδρο της Εβραϊκής Κοινότητας Βόλου κ. Μ. Σολομών. Η οργάνωση φαίνεται να έχει ένα διαχριστιανικό προφίλ καθώς "συνομιλεί" με όλα τα δόγματα και δραστηριοποιείται σε 192 χώρες κινητοποιώντας 27.000 εθελοντές. Στο εισαγωγικό της σημείωμα φαίνεται να ενισχύει οικονομικά και ενεργά επιζήσαντες του Ολοκαυτώματος στο Ισραήλ, με σκοπό *"να μην ξεχαστεί η ιστορία, ώστε να μην γίνει κάτι παρόμοιο ποτέ ξανά"*.

2.2.2. Η δημόσια επιτέλεση

α. Η δέηση

Η δημόσια επιτέλεση που παρακολουθήσαμε, ως ομάδα παρατήρησης, μας έδωσε την ευκαιρία μιας διεξοδικής καταγραφής των όσων συγκρότησαν την εκδήλωση μνήμης. Με την άφιξή μας στο μνημείο παρατηρήσαμε την αυξημένη κινητοποίηση της αστυνομίας, ορατή και μυστική, κάτι που σχετίζονταν και με την παρουσία του Προέδρου της Δημοκρατίας. Κατά μήκος των δρόμων είχε απαγορευτεί η στάθμευση με χαρακτηριστικές κορδέλες σήμανσης. Στο μνημείο είχαν τοποθετηθεί εκατέρωθεν δύο τρίποδες σχηματισμένοι με όπλα και τα κράνη όπου θα ανάβονταν το θυμίαμα της επιμνημόσυνης δέησης. Ήδη είχαν προσέλθει στρατιωτικό άγημα απόδοσης τιμών και η μπάντα της ταξιαρχίας, που στη συνέχεια κατέλαβαν τις προκαθορισμένες θέσεις. Τα πρώτα άτομα που προσήλθαν ήταν της εβραϊκής κοινότητας που είχαν τις ευθύνες για την εκδήλωση.

Σταδιακά, περίπου μισή ώρα από την προβλεπόμενη άφιξη του Προέδρου είχαν προσέλθει ο μεγαλύτερος όγκος των επισήμων προσκεκλημένων όπως ο Μητροπολίτης Δημητριάδος κ. Ιγνάτιος με συνοδεία ιερέων, βουλευτές (Μπουκώρος, Μπαλλής), ο Περιφερειάρχης Θεσσαλίας κ. Αγοραστός και μέλη του Περιφερειακού Συμβουλίου, Δήμαρχοι (Βόλου, Φερών, Ζαγοράς, Αλμυρού) και μέλη Δημοτικών Συμβουλίων, πολιτευτές, οι Στρατιωτικές Αρχές των σχηματισμών που εδρεύουν στη Μαγνησία, ο Πρόεδρος του Κ.Ι.Σ κ. Σατιέλ, ο Ραβίνος Λάρισας κ. Σαμπετάι, η Πρέσβης του Ισραήλ κα Μπεν Αμπά, ο εκπρόσωπος της Γερμανικής Πρεσβείας κ. Μπόμαν, μέλη της εβραϊκής κοινότητας που γνωρίζαμε από συναντήσεις μας μαζί τους και πολίτες του Βόλου. Συνολικά στο χώρο παρευρίσκονταν περίπου εκατό άτομα εξαιρουμένων των ένστολων.

Στις 10:00 έγινε κατάθεση στεφάνων από την πρέσβειρα του Ισραήλ και τον εκπρόσωπο της Γερμανικής Πρεσβείας, τα στεφάνια τα οποία στη συνέχεια απομακρύνθηκαν από μέλη της εβραϊκής κοινότητας. Η απομάκρυνση πιθανά να σχετίζονταν με το επίσημο πρόγραμμα όπου η κατάθεση στεφάνου γινόταν μόνο από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας. Τα στεφάνια είχαν επανατοποθετηθεί στο μνημείο, μετά το πέρας της τελετής, όπως διαπιστώσαμε κατά την επιστροφή μας με την λήξη των εκδηλώσεων.

Η έναρξη της επίσημης εκδήλωσης είχε πλησιάσει, τα μέλη της εβραϊκής κοινότητας άναψαν το θυμίαμα, όλοι πήραν τις προκαθορισμένες θέσεις με βάση το πρωτόκολλο των τελετών. Τα άρρενα μέλη των εβραϊκών κοινοτήτων είχαν φορέσει την κιπά και ήταν εμφανής η παρουσία τους στο χώρο. Όπως προβλέπονταν από το πρόγραμμα στις 10:30 έγινε η άφιξη του Προέδρου της Δημοκρατίας με απόδοση τιμών από το στρατιωτικό άγημα και την μπάντα. Η υποδοχή του Προέδρου της Δημοκρατίας έγινε από τον Πρόεδρο της Εβραϊκής Κοινότητας του Βόλου κ. Μαρσέλ Σολομών κάτι που λειτουργούσε σε επίπεδο εικόνων ως σημαντική δημόσια εγγραφή. Τον Πρώτο Πολίτη της Ελλάδας να τον υποδέχεται ο Πρόεδρος της Εβραϊκής Κοινότητας του Βόλου και να προχωρούν μαζί προς το μνημείο μνήμης.

Μετά τους χαιρετισμούς με τους επίσημους προσκεκλημένους ακολούθησε η επιμνημόσυνη δέηση από τον Ραβίνο κ. Σαμπετάι σε εβραϊκή και ελληνική γλώσσα. Κατόπιν η κατάθεση στεφάνου από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, η ενός λεπτού σιγή με το σάλπισμα προσκλητήριο των νεκρών και η ανάκρουση του Εθνικού Ύμνου που παράλληλα έψαλλε και το στρατιωτικό άγημα. Ο Εθνικός Ύμνος ψάλλονταν παράλληλα και από τα μέλη της εβραϊκής κοινότητας και αρκετούς από τους υπολοίπους παρευρισκόμενους απ' ό,τι διαπιστώσαμε. Η αποχώρηση έγινε με την προβλεπόμενη επίσημη εθιμοτυπία.

Η δημόσια επιτέλεση στο χώρο του μνημείου δεν διέφερε από τις δημόσιες επιτελέσεις των εθνικών εορτών μνήμης. Το καθιερωμένο τυπικό, η όλη συγκρότηση των συμμετεχόντων και η ανάπτυξή τους στο χώρο, τα ακούσματα, η τελετουργία θα οδηγούσαν ένα τρίτο παρατηρητή να συμπεράνει αυθόρμητα για το είδος της επιτέλεσης που είχε παρακολουθήσει. Κι εδώ ίσως έγκειται η σημαντικότερη αντιστροφή στο δημόσια σημασιοδότηση και λόγο. Η αντιστροφή ενός έντονα αντισημιτικού λόγου του παρελθόντος και η εγκαθίδρυση ενός νέου πλαισίου όπου η εβραϊκή κοινότητα αποκαθλωμένη από τα αρνητικά στερεότυπα θεωρείται ισότιμη και ενσωματωμένη του ελληνισμού και του έθνους. Η πορεία της αντιστροφής περνά μέσα από το Ολοκαύτωμα που την συνδέει συνειρμικά με τις μαρτυρικές στιγμές του ελληνισμού. Το τραύμα λειτουργεί ως συνδετικός κρίκος αποδοχής και ισοτιμίας στο εθνικό πλαίσιο³¹. Η εμφάνιση της εβραϊκότητας στην επιτέλεση δεν ήταν ιδιαίτερα

---

³¹ Κατά την Βασιλική Γιακουμάκη, “Αναγκαίες ευαισθησίες: Η ανάδυση της εβραϊκότητας στην ελληνική δημόσια ζωή” η επετειαποίηση και η συνύπαρξη – σύμπραξη επισήμων φορέων για την διοργάνωση των επετείων ή και για την μνημειοποίηση χώρων προκύπτει ως ανάγκη των εξελίξεων, των ροών και της πολυπολιτισμικότητας των τελευταίων χρόνων (δεκαετία ‘90 και μετέπειτα).

εμφανής, μέσα στο όλο τελετουργικό πλαίσιο, και αναδεικνύεται σε λίγα σημεία όπως το μνημείο, η δέηση από τον ραβίνο, το χαρακτηριστικό καπέλο (κιπά) και η παρουσία της πρέσβειρας του Ισραήλ, σημεία λιγοστά μπρος στην έντονη παρουσία των εθνικών συμβολισμών (στρατιωτικά αγήματα, δημόσια πρόσωπα, εθνικός ύμνος, εθιμοτυπικό πλαίσιο κλπ)

β. Η εκδήλωση

Η συνέχεια της εκδήλωσης μνήμης συνεχίστηκε στις 11:15 στο Συνεδριακό Κέντρο της Ι.Μ. Δημητριάδος. Η μετάβαση έγινε με Ι.Χ. αυτοκίνητα και με λεωφορεία. Στην κατάμεστη αίθουσα τα διακοσμητικά στοιχεία ήταν η μενορά, πόστερ με τις ελληνικές πόλεις και τις απώλειες των εβραϊκών κοινοτήτων και το πανό που κρατούσαν κατά την “Πορεία στο Άουσβιτς”. Στη σκηνή είχαν πάρει θέση οι μουσικοί που πλαισιώναν την εκδήλωση ενώ στο κεντρικό μέρος της σκηνής καλύπτονταν από την προβολή της αφίσας της εκδήλωσης.

Η εκδήλωση άρχισε με την άφιξη του Προέδρου της Δημοκρατίας στην προκαθορισμένη ώρα και ενώ η αίθουσα είχε γεμίσει ασφυκτικά. Το κοινό αποτελούνταν κατά πλειοψηφία από πολίτες του Βόλου, με σημαντική προσέλευση εκπαιδευτικών. Στο κοινό διακρίνονταν οι προσκεκλημένοι των άλλων θρησκευτικών δογμάτων καθώς και τα μέλη της εβραϊκή κοινότητας που με ενδεικτικά καρτελάκια με τα ονόματά τους είχαν αναλάβει το ρόλο του οικοδεσπότη, με ιδιαίτερη άνεση σε ένα μη οικείο χώρο. Σημαντική η παρουσία των ΜΜΕ έντυπων και ψηφιακών.

Οι εκφωνητές της εκδήλωσης, ο εκπρόσωπος της Εβραϊκής Κοινότητας Βόλου και ο εκπρόσωπος της Ι.Μ. Δημητριάδος, με μια εναλλαγή στην εκφώνηση του εισαγωγικού κειμένου, αναφέρθηκαν συνοπτικά στην εκδήλωση, στην καθιέρωση της 27ης Ιανουαρίου ως μέρας μνήμης και το σκοπό της, την μνημειοποίηση του Ολοκαυτώματος και στη μεταφορά των μηνυμάτων που απορρέουν από αυτό ώστε να μην ξανασυμβεί “ποτέ ξανά”, η φράση κλειδί που την ακούσαμε να επαναλαμβάνεται σχεδόν απ’ όλους τους ομιλητές.

Η εκδήλωση άρχισε με το άναμμα των κεριών της μενορά, κάτω από την υποβλητική υπόκρουση της μουσικής, ενώ κλήθηκαν κατά σειρά να ανάψουν τα επτά κεριά οι: ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας εκ μέρους της ελληνικής πολιτείας, η κα Βάσω Σταματίου με αριθμό βραχίονα 82224 εκ μέρους των θυμάτων, ο Μητροπολίτης Δημητριάδος εκ μέρους της Εκκλησίας και των Ιεραρχών που προσέφεραν στη διάσωση εβραϊκών οικογενειών και ατόμων, ο Ραβίνος Λάρισας εκ μέρους των Εβραίων της Ελλάδας, ο Περιφερειάρχης Θεσσαλίας εκ μέρους της αυτοδιοίκησης που προσέφεραν στη διάσωση εβραϊκών οικογενειών και ατόμων, ο Πρόεδρος της Εβραϊκής Κοινότητας Βόλου εκ μέρους των Εβραϊκών Κοινοτήτων και οι Rainer Hoss και η δις Φρεζή μαθήτρια του Μουσικού Σχολείου Βόλου σε μια συμβολική κίνηση συμφιλίωσης και κοινής προσπάθειας ώστε να μην ξανασυμβεί “ποτέ ξανά”.

Ακολούθησαν οι χαιρετισμοί των βασικών διοργανωτών της εκδήλωσης αρχικά του Περιφερειάρχη Θεσσαλίας κ. Αγοραστή, που έκανε την απαραίτητη σύνδεση με το Ολοκαύτωμα ως πολιτειακής αναγνώρισης και ανάδειξης αποτέλεσμα της ανάδυσής του ως κυρίαρχο θέμα των τελευταίων δεκαετιών. Αναφέρθηκε στην στήριξη των εβραϊκών οικογενειών οικονομικά από την τοπική αυτοδιοίκηση και έκλεισε τονίζοντας τη σημασία της ιστορικής μνήμης και της ιστορικής διδαχής ως σημείων που δεν θα επιτρέψουν να συμβεί ξανά παρόμοιο γεγονός.

Στη συνέχεια ο Πρόεδρος της Ισραηλιτικής Κοινότητας του Βόλου κ. Μαρσέλ Σολομών, συγκινησιακά φορτισμένος αρκέστηκε σε ευχαριστίες προς τους επίσημους προσκεκλημένους και τους υποστηρικτές της εκδήλωσης (agape Hellas). Έθεσε δύο βασανιστικά ερωτήματα:

Γιατί στήθηκε η βιομηχανία εγκλήματος και βίας;

Γιατί ανέχτηκε το έγκλημα όλη η ανθρωπότητα;

Στη συνέχεια, και με βάση το πρόγραμμα, στο βήμα ανέβηκε ο κ. Rainer Hoss όπου ανέπτυξε τη ομιλία του, παράλληλα εμφανίζονταν μετάφραση στην προβολή με προβλήματα συντονισμού λεγόμενων και εικόνων. Η ομιλία έντονα συναισθηματική περιστράφηκε στην ιστορία της οικογένειάς του και στους δύο παππούδες που ανάδειξε τις διαφορετικές πορείες τους σε σχέση με το ναζιστικό καθεστώς.

Ο μεν πρώτος παππούς (από τη μεριά της μητέρας του) που αναγκάστηκε να υπηρετήσει στην Ελλάδα (περιοχή Πλατύ Ημαθίας όπου και πέθανε) τον παρουσίασε ως μία ευγενική μορφή, απαλλαγμένη από το ναζιστικό μίσος που ήρθε σε σχέση με τους Έλληνες της περιοχής, συνδέθηκε μαζί τους, τους βοήθησε ως γεωπόνος μέχρι το θάνατό του το 1944. Ο ίδιος βρήκε τον τάφο του αλλά και την οικογένεια που είχε σχέσεις ο παππούς του σχετικά πρόσφατα.

Ο έτερος παππούς ο Rudolf Hoss, τον χαρακτήρισε ως τέρας, τον θεωρεί ως συνειδητό εγκληματία απόλυτα ταυτισμένο με το ναζιστικό καθεστώς. Επέμεινε στην βιομηχανική αντίληψη της “τελικής λύσης” όπου η εξόντωση οργανώθηκε με συνθήκες γραμμής παραγωγής. Προβληματίστηκε για την αποδοχή ή την “σιωπή” της κοινωνίας για να καταλήξει ότι το Ολοκαύτωμα δεν αποτελεί παρελθόν αλλά μια συνεχή εγρήγορση, που κι ο ίδιος ως “εγγονός του θύτη” μέσω της προσωπικής του στάσης και τη συνεργασία με επισζώντες έχει αναδείξει, κυρίως μέσα από τις επισκέψεις του σε σχολεία.

Η ομιλία του κ. Rainer Hoss, υπάρχουν αρκετές αναφορές στο διαδίκτυο και συνεντεύξεις του, πέρα απ’ τον συναισθηματικό τόνο και την προσωπική

διαπραγματεύση και ταλάντωση μεταξύ δύο άκρων, δεν αποτελεί παρά μια απεικόνιση της θέσης της γερμανικής κοινωνίας. Σε μια ιδιότυπη “ομηρεία” μεταξύ του “θύτη” και του “θύματος” ακόμη και σήμερα δεν μπορεί να υπερβεί το σύνδρομο της ενοχοποίησής της. Αυτό αποτυπώθηκε στην ομιλία μέσα από το αντιθετικό δίπολο των παππούδων, προσπάθεια για να εμφανιστεί η άλλη Γερμανία της διαφοροποίησης από το ναζιστικό καθεστώς, της ιδεολογικής αντίστασης, του εξαναγκασμού της από τους Ναζί να υπηρετήσουν υπό την απειλή επί των οικογενειών και των παιδιών τους, Αναζητά άλλοθι για την απάθειά της, την σιωπή της και την παραίτησή της από βασικές ανθρώπινες αξίες. Το χαρακτηριστικό παράδειγμα που χρησιμοποίησε ήταν αυτό των τριών πιθήκων, δεν ακούω, δεν βλέπω, δεν μιλώ για την εικονοποίηση της γερμανικής κοινής γνώμης του μεσοπολέμου. Η εκχώρηση του χώρου και του λόγου στο ναζιστικό καθεστώς στις αρχές της δεκαετίας του ‘30 δεν μπορεί να δικαιολογηθεί μιας και οι προθέσεις τους ήταν γνωστές, όχι μόνο στους Γερμανούς αλλά και σ’ όλους του Ευρωπαίους, όπως σημείωσε αργότερα Πρόεδρος της Δημοκρατίας.

Στη συνέχεια στο βήμα ανέβηκε η Βάσω Σταματίου. Η τελευταία από τους επιβιώσαντες του Άουσβιτς (No 82224), συνελήφθη στη Θεσσαλονίκη ενώ ήταν ενεργό μέλος της ΕΠΟΝ. Η ομιλία της περιελάμβανε μια σειρά ερωτημάτων και λίγες αναφορές στην εμπειρία της ως έγκλειστης, γεγονός που δείχνει την απόθεση στη λήθη των όσων “στοιχειώνουν” την ζωή της. Άλλωστε και το βιβλίο με τον τίτλο “Bagum, μια Ελληνίδα στο Άουσβιτς” που περιλαμβάνει τα βιώματα του στρατοπέδου δεν αποτελεί παρά μια προσπάθεια γνωστοποίησης των όσων ασύλληπτων συνθηκών που επικρατούσαν στο στρατόπεδο. Μέσα από μια προσεκτική χρήση χαρακτηριστικών λέξεων ή φράσεων μετέφερε την εικόνα όπως εξελίσσονταν. *“Πόνος, ταπείνωση, κενό αισθήσεων και συναισθημάτων, επιλογή της μοίρας, απάθεια, απελπισία, παραίτηση, κινούμενα απόντα, πείνα, μόνη έννοια να μασουλήσουν κάτι έστω και το χέρι του διπλανού”* δείχνουν κατά την ίδια την «αντικειμενοποίηση» των ανθρώπων.

Η κα Σταματίου έθεσε τρία ερωτήματα που μας εισάγουν αυτόματα στην σύγχρονη μελέτη του Ολοκαυτώματος.

Αρχικά απευθύνθηκε προς τον κ. Rainer Hoss για θέσει το ερώτημα ποιες αρχές μετέφερε ο παππούς του Rudolf Hoss στον ίδιο τον Rudolf ώστε να εκδηλώσει τέτοιο μίσος, θεωρώντας ότι η μεταφορά αρχών είναι ζήτημα της οικογένειας και της εκπαίδευσης.

Το δεύτερο έμμεσο ερώτημα αφορούσε την παρουσία ενώπιον της της Πατρίδας, μέσω της παρουσίας του Προέδρου της Δημοκρατίας, του Μητροπολίτη Δημητριάδος, του Περιφερειάρχη Θεσσαλίας. Η έμμεση ερώτηση σχετίζεται με την καθυστερημένη ή και ανεπαρκή μέχρι ενός σημείου θέση της Ελληνικής Πολιτείας απέναντι στο θέμα των θυμάτων ή των διωχθέντων από το ναζιστικό καθεστώς αλλά και μιας έμμεσης κριτικής στην απαλλαγή των συνεργατών τους στην Ελλάδα και την μετέπειτα ανάδειξή τους σε πρωτεργάτες του ακραίου εθνικισμού και των διώξεων σε βάρος των κομμουνιστών πρωτίστως αλλά και όσων πολιτών δεν τους αποδέχονταν. Η Πατρίδα που λείπει έχει να κάνει και με τις ρατσιστικές πολιτικές που αναδείχθηκαν μέσα από το εβραϊκό θέμα των αρπαγέντων περιουσιών, των καταστροφών, των “απαλλοτριώσεων” υπέρ του δημοσίου. Η κριτική της Σταματίου είναι πικρός σχολιασμός και του τίτλου της εκδήλωσης “Εθνική Ημέρα Μνήμης Ελλήνων Εβραίων Μαρτύρων και Ηρώων του Ολοκαυτώματος” αν αναλογιστούμε τι συνέβη στην Θεσσαλονίκη.

Το τρίτο ερώτημα είναι η απουσία από την εκπαίδευση του Ολοκαυτώματος και αναρωτήθηκε πως οι νεότερες γενιές θα γνωρίσουν τα γεγονότα και πως θα οδηγηθούν σε μια εκτίμηση των ανθρώπινων αξιών.

Η κα Σταματίου μέσα από την ομιλία της οδηγήθηκε στη διαπίστωση ότι το “πείραμα” της εξόντωσης ακόμη και πριν την νίκη των συμμάχων σχετίζεται με το σχέδιο εξάλειψης των “σλαβικών φυλών”, θέση που χρησιμοποιήθηκε από τους Γερμανούς ιστορικούς για την αποστολή του γερμανικού στρατού απέναντι στον μπολσεβίκικο κίνδυνο και προστασίας του δυτικού πολιτισμού αλλά και περί εξισωτισμού του κομμουνισμού με τον σλαβισμό.

Στη συνέχεια ο ερευνητής – ιστορικός κ. Γ. Πηλιχός παρουσίασε μια σειρά φωτογραφικού υλικού εμμένοντας περισσότερο στα τεκμήρια των “πειραμάτων” και της “ανθρώπινης αντικειμενοποίησης”, κλείνοντας το βασικό μέρος της εκδήλωσης.

Ακολούθησαν οι χαιρετισμοί των επισήμων προσκεκλημένων όπου ως κεντρικά εστίασαν στα:

Η εκπρόσωπος της Κυβέρνησης, υφυπουργός Οικονομικών κα Κατερίνα Παπανάτσιου στάθηκε στην κεντρική θέση που κατέχει το Ολοκαύτωμα στην ανθρώπινη ιστορία. Ο βιομηχανικός σχεδιασμός της εξόντωσης αφάνισε το 87% του πληθυσμού των ελληνικών εβραϊκών κοινοτήτων ενώ έκανε ιδιαίτερη μνεία στο Βόλο όπου η συνεργασία του Μητροπολίτη Ιωακείμ του Ραβίνου Πέσαχ και των Αντιστασιακών Οργανώσεων διέσωσε το μεγαλύτερο μέρος της εβραϊκής κοινότητας

και περιορίσει τις απώλειες στο 27%. Επισημάνει την σημερινή άνοδο των φασιστικών μορφωμάτων στην Ευρώπη ως ένδειξη ότι δεν μπορεί να υπάρξει εφησυχασμός και ανοχή.

Η πρέσβειρα του Ισραήλ κα Μπεν Αμιά, η ομιλία της προβάλλονταν σε μετάφραση στα ελληνικά, αναφέρθηκε στο Ολοκαύτωμα ως μέρος της εβραϊκής ιστορίας, του τραύματος του λαού του Ισραήλ ενώ έκλεισε τον χαιρετισμό της με μια προσευχή στα εβραϊκά για τα θύματα του Ολοκαυτώματος.

Ο Επιτετραμμένος της Γερμανικής Πρεσβείας κ. Μπόμαν εστίασε στην ναζιστική ιδεολογία και ως συνέπιά της την θυματοποίηση εκατομμυρίων ατόμων. Ο πολύ σύντομος χαιρετισμός του, στα γερμανικά, είναι χαρακτηριστικός της αμηχανίας ή και των ενοχών που διακατέχει την γερμανική κοινωνία όταν είναι αναγκασμένοι να αναφερθούν σε παρόμοια γεγονότα της ναζιστικής περιόδου. Η θέση του να απολογούνται διαρκώς τους καθιστά ιδιότυπα θύματα κι αυτούς του ναζιστικού παρελθόντος.

Ο Πρόεδρος του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου της Ελλάδας κ. Δαβίδ Σαλιέλ αναφέρθηκε στο Ολοκαύτωμα και ειδικά μέγεθος του κακού. Το χαρακτήρισε ως βαριά κληρονομιά για το εβραϊκό στοιχείο λόγω των καταστροφικών συνεπειών του για τις κοινότητες της Ευρώπης. Στάθηκε στο ζήτημα των ιστορικών και κοινωνικών μελετών ειδικά για το ζήτημα του μίσους που εκδηλώθηκε και της έντασής του. Σημείωσε το πρόβλημα των νεοναζιστικών οργανώσεων που επανήλθαν τα τελευταία χρόνια στο προσκήνιο και του τρόπου αντιμετώπισής του φαινομένου. Ιδιαίτερα στάθηκε στην παρουσία του Ισραήλ στη Αθήνα για την εκδήλωσή μνήμης (27/1/2018) και των συναντήσεων του με τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας και τον Πρωθυπουργό και την υπογραφή του Προεδρικού Διατάγματος για την ίδρυση του Μουσείου Ολοκαυτώματος στη Θεσσαλονίκη.

Ο Μητροπολίτης Δημητριάδος κ. Ιγνάτιος αναφέρθηκε κυρίως στο παράδειγμα του Βόλου, «πόλη συνύπαρξης» κατά τον ίδιο, με βάση την αντίδραση κατά την περίοδο της Κατοχής και τις ενέργειες στην περίπτωση της εβραϊκή κοινότητας. Αναφέρθηκε επίσης στη στάση των μετέπειτα Ιεραρχών, κυρίως του Δαμασκηνού ως έγκλειστου στο στρατόπεδο Νταχάου, και του μετέπειτα Αρχιεπισκόπου Χριστόδουλου για να σημειώσει την αγαστή μακροχρόνια συνεργασία και αποδοχή των δύο κοινοτήτων.

Την επιφώνηση της εκδήλωσης κλήθηκε να κάνει ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας κ. Προκόπης Παυλόπουλος. Παρόλο που δεν αναγραφόταν στο πρόγραμμα, και χωρίς την χρήση κειμένου, η ομιλία του ήταν μεστή νοημάτων και μηνυμάτων.

Αρχικά αναφέρθηκε στα αισθήματα «ιερής» συγκίνησης που τον διακατέχουν της αίσθησης του χρέους και της ιστορίας του τόπου (Βόλου) που λειτουργεί ως ένα παράδειγμα. Τόνισε την σημασία της Εθνικής Ημέρας Μνήμης για τους Έλληνες Εβραίους και την σημασία της για τις επερχόμενες γενιές.

Με μια εκτενή βιβλιογραφική παράθεση προσπάθησε να προσδιορίσει πλαίσιο της εποχής και της ανάδειξης των ναζιστών στην εξουσία. Όπως τόνισε οι πολιτικές και οικονομικές συνθήκες δημιούργησαν το περιβάλλον για να παρουσιαστεί το τέρας – κτήνος όπως το συναντούμε στο Άουσβιτς και να συντελεστεί το μεγαλύτερο έγκλημα κατά της ανθρωπότητας και την απουσία του ανθρώπου. Συγγραφείς και ιστορικοί όπως ο Μ. Μαζάουερ, Σ. Φριντλέντερ, Τ. Μαν περιγράφουν την Ευρώπη και τις συνθήκες που οδήγησαν στην εξόντωση εκατομμύρια ανθρώπων και ιδιαίτερα Εβραίους.

Αναφέρθηκε στο ελληνικό παράδειγμα όπου «συμπατριώτες μας Εβραίοι» εξοντώθηκαν και εβραϊκές κοινότητες αφανίστηκαν ολοκληρωτικά. Αναρωτήθηκε. Πως φτάσαμε οι Ευρωπαίοι εκεί; Με μια διάθεση κριτικής θεωρεί ότι όλη η Ευρώπη ήξερε τις προθέσεις των ναζιστών όπως αυτές είχαν διατυπωθεί στο βιβλίο «Ο Αγών μου» και παρόλα αυτά επιδείχθηκε εγκληματική αδιαφορία.

Προχωρώντας το συλλογισμό του σχολίασε την σημερινή κατάσταση όπου όπως τόνισε οι ανισότητες, η περιθωριοποίηση, η οικονομική κρίση αποτελούν «εύφορο χωράφι» για τον φασισμό. Σ' αυτό τόνισε οι Ευρωπαίοι θα πρέπει να αντιτάξουν το κοινωνικό κράτος, την δημοκρατία και την συνοχή, ώστε μέσα από την ειρήνη, την ευημερία, την δικαιοσύνη, την ανθρωπιά, την υπεράσπιση των αρχών να αποδιώξουμε το φάντασμα του ναζισμού. Απαντώντας στο ερώτημα αν έχει εκλείψει ο κίνδυνος, τόνισε ότι η Ευρώπη θα πρέπει να είναι πάντα σε εγρήγορση ώστε να μην επανέλθουν συνθήκες που θα επιτρέψουν να συμβεί το ίδιο γεγονός. Έκλεισε την ομιλία του επαναλαμβάνοντας το μότο «Ποτέ ξανά».

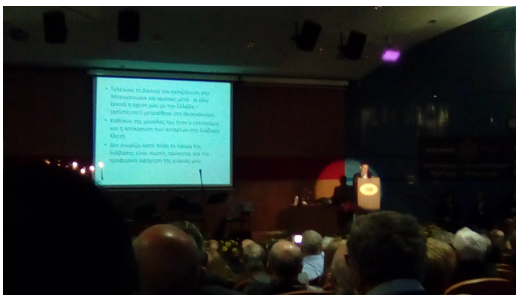
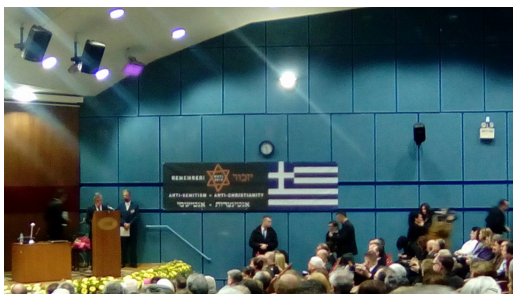
Στην ομιλία του ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας έδωσε ένα ιδιαίτερο τόνο θέλοντας να δείξει ότι το τραύμα του Ολοκαυτώματος είναι τραύμα και της Ελλάδας καθώς αφορούσε “συμπατριώτες μας”. Η έντονη συναισθηματική φόρτιση επιτεύχθηκε με αναφορές σε πρόσωπα, όπως της κας Σταματίου, αλλά και περιπτώσεων ολοκληρωτικής εξαφάνισης εβραϊκών κοινοτήτων όπως της Βέροιας, της Ξάνθης και των Χανίων. Η ομιλία του Προέδρου περιελάμβανε βασικές αναφορές για το Ολοκαύτωμα και πως αυτό τοποθετείται στην ιστοριογραφία. Ο χαρακτηρισμός του «ως έγκλημα κατά της ανθρωπότητας» επαναφέρει την αρχική αντίληψη για το

ναζιστικό σχέδιο «περί τελικής λύσης» που υιοθετήθηκε από όλα τα κράτη ως ποσοτικό μέγεθος και πρακτική εξόντωσης, χωρίς όμως να εξειδικεύει στις ταυτότητες των θυμάτων και να αναδεικνύει την εβραϊκότητα. Στο θέμα της συνεργασίας ως τρόπου αντιμετώπισης των διώξεων αρκέστηκε στην αναφορά ενός θετικού παραδείγματος, του Βόλου και επανέλαβε με απλή αναφορά πόλεων που εξαφανίστηκαν οι εβραϊκές κοινότητες. Απέφυγε να αναφερθεί κριτικά στην στάση Ελλήνων και ειδικά στο θέμα της Θεσσαλονίκης.

Προχώρησε πολύ περισσότερο σε κριτική θέση για τους Ευρωπαίους και τι πρέπει να κάνει η Ευρωπαϊκή Ένωση σχετικά με τις πολιτικές κυρίως οικονομικές που εξασκεί. Το πολιτικό μήνυμα του περιελάμβανε μια σειρά παραινέσεων προς πολλούς αποδέκτες για το μείγμα της πολιτικής σε επίπεδο αρχών που πρέπει να διέπει μια κοινωνική διακυβέρνηση.

Με την ολοκλήρωση των ομιλιών η εκδήλωση έκλεισε με παρουσίαση από το μουσικό σύνολο στα οποία περιλαμβάνονταν και σεφαραδίτικα τραγούδια.

Οι επίσημοι προσκεκλημένοι δεξιώθηκαν από τους διοργανωτές στην Στρατιωτική Λέσχη του Βόλου.

2.2.3 Παράλληλες εκδηλώσεις

Η εκδήλωση του Ολοκαυτώματος συνοδεύτηκε από δύο παράλληλες εκδηλώσεις με την συμμετοχή των προσκεκλημένων κ. Rainer Hoss και Βάσως Σταματίου.

Αρχικά στο χώρο του μνημείου του «Ολοκαυτώματος³²» της Δράκειας όπου σε μια λιτή τελετή κατατέθηκαν στεφάνια από τον κ. Rainer Hoss και τον Πρόεδρο της Ισραηλιτικής Κοινότητας του Βόλου κ. Μαρσέλ Σολομών και του Γενικού Δ/ντη της οργάνωσης Agare κ. Τουφεξή, παρουσία του Μητροπολίτη Δημητριάδος κ. Ιγνάτιου. Στη συνέχεια στην εκδήλωση της Ι.Μ. Δημητριάδος στον Ι.Ν. Αναλήψεως στις 3/2/2018 στην εκδήλωση για την «Προσφορά του Ορθόδοξου Κλήρου κατά την Κατοχή» παρουσία του Προέδρου της Ισραηλιτικής Κοινότητας του Βόλου κ. Μαρσέλ Σολομών και του Γενικού Δ/ντη της οργάνωσης Agare κ. Τουφεξή και πολυπληθούς κοινού.

Κατά την ομιλία της κα Σταματίου εξέφρασε την πικρία της για την στάση της Ελληνικής Πολιτείας και την αγωνία της για *«το τέρας του φασισμού που απειλεί την ανθρωπότητα για δεύτερη φορά στην Ιστορία»*.

Η οργάνωση παράλληλων εκδηλώσεων για το «Ολοκαύτωμα» μας δίνει το μέγεθος της συνύπαρξης και συνεργασίας³³ που επικρατεί σε τοπικό επίπεδο ως αποτέλεσμα μιας διαχρονικής συνεπούς συνεργασίας των αρχών και φορέων του Βόλου με την εβραϊκή κοινότητα.

---

³²Η χρήση του όρου «ολοκαύτωμα» χρησιμοποιείται από τον τύπο για να δείξει το μέγεθος των εκτελέσεων κι όχι δηλωτικό σε σχέση με την εξόντωση των Εβραίων.

³³ Κατά την Βασιλική Γιακουμάκη, στο “Αναγκαίες ευαισθησίες: Η ανάδυση της εβραϊκότητας στην ελληνική δημόσια ζωή”

2.2.4. Ίχνη του γεγονότος

Η εκδήλωση του Ολοκαυτώματος της 4^{ης} Φεβρουαρίου έτυχε σημαντικής δημοσιότητας. Ειδικά για την εκδήλωση του 2018 υπήρχε αυξημένο ενδιαφέρον λόγω της συμμετοχής του Προέδρου της Δημοκρατίας αλλά και των βασικών ομιλητών κ. Rainer Hoss και Βάσως Σταματίου.

Θα αναφερθώ κυρίως στον τοπικό τύπο, χωρίς να συμπεριλάβω στις ειδησεογραφικές ψηφιακές ιστοσελίδες που πρόβαλλαν έντονα την εκδήλωση με αναρτήσεις φωτογραφικού υλικού και ρεπορτάζ.

Ειδικότερα δημοσιεύματα καταχωρούνται κατά χρονολογική σειρά στις εφημερίδες:

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ Λάρισας: 26/1/2018 αναφορικά με τις διήμερες εκδηλώσεις στη Λάρισα (1^η σελίδα με φωτογραφία και 4^η σελίδα με φωτογραφίες) όπου τηρείται ένα παρόμοιο τελετουργικό εθιμικό με τη συμμετοχή του συνόλου των φορέων της πόλης (συνολικά κατέθεσαν 23 φορείς στεφάνια στην μνημείο του Ολοκαυτώματος με πρώτη την τελευταία επιζούσα του Άουσβιτς κα Νάκη Μπέγα) χωρίς όμως τη συμμετοχή της Ι.Μ. Λάρισας. Τη δεύτερη μέρα, από ότι ανακοινώνεται υπάρχουν μαθητικές εκδηλώσεις σχετικά με το Ολοκαύτωμα και κατάθεση στεφάνων από σχολεία της Λάρισας στην αναθηματική στήλη της Άννας Φρανκ στην ομόθυμη πλατεία.

ΘΕΣΣΑΛΙΑ Βόλου: 4/2/2018 στην 1^η σελίδα καταχώρηση της παρουσίας του Προέδρου της Δημοκρατίας στο Βόλο για το Ολοκαύτωμα με φωτογραφία και της κας Βάσω Σταματίου για τη συμμετοχή στην εκδήλωση στις 3/2/2018 με φωτογραφία, καταχώρηση στην σελίδα 9 δύο άρθρων το πρώτο για την εκδήλωση στον Ι.Ν. Αναλήψεως με φωτογραφίες κ. Rainer Hoss και Βάσως Σταματίου και δεύτερο με το πρόγραμμα της Ημέρας Εβραίων Μαρτύρων. Καταχώρηση στη σελίδα 24 ολοσέλιδου άρθρου του Δημητρίου Τσιλιβίδη, συγγραφέα, με τίτλο «Κοντά στα Εβραίικα – Μικρές αληθινές ιστορίες» Αφιέρωμα μνήμης θυμάτων του Ολοκαυτώματος και στη σελίδα 27 ολοσέλιδο άρθρο του Γ. Παπαρρίζου, δικηγόρου – επίτιμου πρόξενου Γερμανίας στη Θεσσαλία με τίτλο «Ολοκαύτωμα: Ημέρα Μνήμης και υπόδειξης».

TAXYΔΡΟΜΟΣ Βόλου: 4/2/2018 στην 1^η σελίδα καταχώρηση της παρουσίας του Προέδρου της Δημοκρατίας με φωτογραφία και καταχώρηση της παρουσίας του κ. Rainer Hoss με φωτογραφία και τίτλο «Νιώθω ντροπή για την ιστορία της οικογένειάς μου», σελίδα 4 καταχώρηση στην Ατζέντα της εκδήλωσης, σελίδα 6

άρθρο της Έλενας Αντωνοπούλου, πολιτευτής, με τίτλο «Για το Ολοκαύτωμα», σελίδα 13 σε άρθρο για το μνημόσυνο του Αρχιεπισκόπου Χριστόδουλου αναφορά του ομιλητή στο εβραϊκό Ολοκαύτωμα και της στάσης του εκλιπόντος, σελίδα 17 άρθρο για την εκδήλωση με φωτογραφία του Προέδρου της Δημοκρατίας και άρθρο για την εκδήλωση στη Δράκεια και των δηλώσεων του κ. Rainer Hoss, σελίδα 10

Δισέλιδο Αφιέρωμα:

Σελίδα 18: «Στη μνήμη και προς τιμήν των Εβραίων, Ελλήνων πολιτών και μη, μαρτύρων και ηρώων του Ολοκαυτώματος» μια συζήτηση που αφιερώνεται στον κ. Μαρσέλ Σολομών Πρόεδρο της εβραϊκής κοινότητας του Βόλου με συνομιλητές την κα Ράνια Γάτου, ποιήτρια, δοκιμογράφο και εικαστικό και τον κ. Κυριάκο Κυριαζόπουλο καθηγητή του Α.Π.Θ. με φωτογραφία κρατουμένων στρατοπέδου στους κοιτώνες τους.

Σελίδα 19: «Ποιος έσωσε τους Εβραίους του Βόλου» του Θανάση Κ. Βογιατζή, δημοσιογράφου, συγγραφέα με φωτογραφίες διασωθέντων Εβραίων σε χωρίο του Πηλίου, προκήρυξης του ΕΑΜ και επιστολή του ραβίνου Πέσαχ στην εφημερίδα Αναγέννηση του ΕΑΜ Μαγνησίας.

ΘΕΣΣΑΛΙΑ Δευτέρα 5/2/2018: στην 1η σελίδα καταχώρηση με τίτλο “Πολλαπλά μηνύματα Παυλόπουλου από τον Βόλο” με φωτογραφία, σελίδα 2 ολοσέλιδο αφιέρωμα με τρία άρθρα που μεταφέρουν την εκδήλωση. Στο πρώτο άρθρο με τίτλο “Ο ναζισμός φυτρώνει στις ανισότητες” ο αρθρογράφος αναφέρεται κυρίως στην ομιλία του Προέδρου της Δημοκρατίας και δίνει στο τέλος μια περιγραφή σχετικά με το ποιοι μίλησαν. Στο δεύτερο άρθρο με τίτλο “Να αντιστεκόμαστε ενωμένοι ενάντια σε κάθε δικτάτορα” επικεντρώνεται στην ομιλία του κ. Rainer Hoss με αποσπάσματα από τα όσα ανέφερε. Στο τρίτο άρθρο με τίτλο “Η φρίκη στα στρατόπεδα συγκέντρωσης” επικεντρώνεται στα λόγια της κας Βάσω Σταματίου και στα ερωτήματα που έθεσε ειδικά για την εκπαίδευση αλλά και την απουσία της εκκλησίας στον διωγμό των Εβραίων της Θεσσαλονίκης.

Στη σελίδα 4 υπάρχουν δύο σχόλια σχετικά με την εκδήλωση. Το πρώτο αφορά την εικόνα της εκδήλωσης, το κοινό και το σύνθημα - μήνυμα “Ποτέ Ξανά”. Το δεύτερο αφορά τα ερωτήματα του Προέδρου κ. Μαρσέλ Σολομών σχετικά με το στήσιμο της βιομηχανίας θανάτου και την ανοχή του εγκλήματος από την ανθρωπότητα.

Πέρα από τα δημοσιεύματα των εφημερίδων, δεν συμπεριέλαβα τις καταχωρήσεις της εφημερίδας “Μαγνησία”, υπήρχε έντονη ανάρτηση σε ειδησεογραφικούς ιστοτόπους παράλληλα με την μεγάλη αναπαραγωγή της ομιλία του Δημάρχου Θεσσαλονίκης κ.

Γ. Μπουτάρη και των όσων ειπώθηκαν για τη στάση των Θεσσαλονικέων κατά το 1944 και τα επόμενα χρόνια σχετικά με τις εβραϊκές περιουσίες και τα κοινοτικά ακίνητα και χώρους (νεκροταφείο), τις “σιωπές” που βαραίνουν και τι πρέπει να γίνει ώστε να αρθεί το συγκεκριμένο “άχθος”.

Στα “ίχνη” της εκδήλωσης θα πρέπει να συμπεριληφθούν τα έντυπα που δόθηκαν στους παρευρισκόμενους τόσο στην εκδήλωση στον Ι.Ν της Αναλήψεως (3/2/2018) όσο και στο Συνεδριακό Κέντρο της Ι.Μ> Δημητριάδος (4/2/2018). Αυτά ήταν τοποθετημένα σε χάρτινη σακούλα όπου αναγραφόταν στην μία όψη “ΠΟΤΕ ΞΑΝΑ! ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑ” και στα εβραϊκά και τα λογότυπα των οργανώσεων Agare και Ορθόδοξο Δίκτυο Ενημέρωσης ενώ στην άλλη όψη “ΗΜΕΡΑ ΜΝΗΜΗΣ” με τους διοργανωτές Ιερά Μητρόπολη Δημητριάδος και Ισραηλιτική Κοινότητα Βόλου και το λογότυπο της οργάνωσης Agare. Τα έντυπα που δόθηκαν ήταν:

1. “Έλληνες Εβραίοι μετά το Ολοκαύτωμα. Η μεταπολεμική προσπάθεια ανασυγκρότησης των Κοινοτήτων”, εκδοσή Περιφέρεια Θεσσαλίας, Περιφερειακές Ενότητες Μαγνησίας – Σποράδων, Ισραηλιτική Κοινότητα Βόλου, 2018, κείμενα Μαριάννα Κυρίτση, (χορηγοί: Agare). Στο εξώφυλλο φωτογραφία από το Γιάντ Βασέμ – Κοιλιάδα των Κοινοτήτων, στο οπισθόφυλλο φωτογραφία του μνημείου Ολοκαυτώματος στο Εβραϊκό νεκροταφείο Βόλου.
2. “Εβραίοι και Χριστιανοί, Στη φρίκη του Ολοκαυτώματος, Το παράδειγμα της Ορθόδοξης Εκκλησίας”, β’ έκδοση, 2018, κείμενα – επιμέλεια Απόστολος Χρ. Βαβύλης – Ορθόδοξο Δίκτυο Ενημέρωσης, (χορηγοί: Agare). Στο εξώφυλλο φωτογραφία ανταρτών ο ένας είναι ιερωμένος και το κίτρινο αστέρι με εβραϊκά, στο οπισθόφυλλο φωτογραφία του Βίκτωρα Κοέν με μέρος συρματοπλέγματος του Άουσβιτς και την φράση “Είναι τραγικό κάποιος Χριστιανός να στηρίζει ναζιστικές απόψεις” του Γερμανού θεολόγου Χανς Ντίτριχ Μπόνχεφερ (1906 – 1945) και το λογότυπο της οργάνωσης Agare.
3. “Αρχιεπισκόπου Χριστοδούλου, κείμενα ιστορικής μνήμης”, Ιερά Μητρόπολις Δημητριάδος, 2018, επιμέλεια Αρχιμ. Επιφάνιος Οικονόμου, (χορηγοί: Agare και Ορθόδοξο Δίκτυο Ενημέρωσης). Στο εξώφυλλο φωτογραφία του Αρχιεπισκόπου Χριστόδουλου, το λογότυπο της Ι.Μ. Δημητριάδος ακι η φράση “Εις μνημόσυνον αιώνιον, εσταί δίκαιος... ψλμ 111”, στο οπισθόφυλλο το λογότυπο της οργάνωσης Agare.
4. Έντυπο της οργάνωσης Agare με πληροφορίες για τους σκοπούς και τις δραστηριότητες της.

5. Το πρόγραμμα της εκδήλωσης που ήδη έχει περιγραφεί.

Στο πλαίσιο των εκδηλώσεων και τελευταίο “ίχνος” για το 2018 είναι η εκδήλωση παρουσίασης του βιβλίου του Δημήτρη Βλαχοπάνου “Ισαάκ Μιζάν, Αριθμός βραχίονα 182641”, στο Πνευματικό Κέντρο της Ι.Μ. Δημητριάδος με συνδιοργανωτές την Ηπειρωτική Αδελφότητα Βόλου και την Ισραηλιτική Κοινότητα Βόλου. Ομιλητές ήταν οι: Ααρών Αβδελάς, μέλος του Δ.Σ. της Ισραηλιτικής Κοινότητας Βόλου, η Αμαλία Καπότση, οικονομολόγος και ο Ιωάννης Αναστασίου, δημοσιογράφος. Παραθέτω την σχετική καταχώρηση της εφημερίδας Θεσσαλίας με την συνοπτική ιστορία του Ισαάκ Μιζάν³⁴.

“... “Το μυθιστόρημα «Ισαάκ Μιζάν, Αριθμός βραχίονα 182641» ιστορεί το δραματικό οδοιπορικό του Αρτινού Εβραίου Ισαάκ Μιζάν από τη γενέτειρά του στα στρατόπεδα ομήρων Άουσβιτς – Μπιρκενάου, Μπέργκεν – Μπέλζεν κ.λπ. Η ιστορία, φυσικά, του Ισαάκ Μιζάν δεν είναι παρά η κοινή πορεία απ’ τη ζωή προς την τιμωρία και τον θάνατο των εβδομήντα περίπου χιλιάδων Ελλήνων Εβραίων, μεταξύ των οποίων βρέθηκαν οι 352 της Άρτας, οι 1.725 των Ιωαννίνων, οι 250 της Πρέβεζας, οι 135 του Βόλου, οι 46.000 της Θεσσαλονίκης κ.λπ.

Ταυτόχρονα το βιβλίο καταγγέλλει τη ναζιστική κτηνωδία και τη βιομηχανία θανάτου που οργάνωσε το χιτλερικό καθεστώς για την εξαφάνιση των Εβραίων. Οι ελάχιστοι που σώθηκαν υποχρεώθηκαν να ζήσουν μέσα σε ένα νέο δράμα που ξετολίχτηκε μετά το τέλος του πολέμου και την επιστροφή τους στις πατρογονικές τους εστίες.

Ο Ισαάκ Μιζάν γεννήθηκε στην Άρτα το 1927, όπου και έζησε ως το 1961. Ήταν το τελευταίο από τα έξι παιδιά της οικογένειας Ιωσήφ και Ανέτας Μιζάν. Τον Μάρτη μεταφέρθηκε στο στρατόπεδο Άουσβιτς – Μπιρκενάου, όπου γνώρισε το φρικτό πρόσωπο της ναζιστικής κτηνωδίας. Στη συνέχεια πήρε τον δρόμο για άλλα στρατόπεδα στο εσωτερικό της Γερμανίας, για να καταλήξει στο Μπέργκεν – Μπέλζεν.

Επέστρεψε στην Ελλάδα και στην Άρτα τον Αύγουστο του 1945. Από τα δώδεκα μέλη της οικογένειας Μιζάν που «ταξίδεψαν» για το Άουσβιτς – Μπιρκενάου σώθηκαν και επέστρεψαν μόνο τρεις...”

³⁴ <https://e-thessalia.gr/dramatiko-odiporiko-evreou-sta-stratopeda-omiron>

Ποιος έσωσε τους Εβραίους του Βόλου..

ΑΦΙΕΡΩΜΑ

Καθημερινά είναι οι γεννήσεις και οι θάνατοι στα κτήρια του ΕΛΑΣ Βόλου στο ταχυδρομείο

... Είναι οι άνθρωποι, οι ανθρωπίνες μορφές που κάνουν τη διαφορά. Είναι αυτοί που σώζουν, αυτοί που δίνουν ζωή, αυτοί που δίνουν ελπίδα. Είναι αυτοί που κάνουν τη διαφορά ανάμεσα στην απελπισία και στην ελπίδα, στην αδικία και στην δικαιοσύνη, στην αβυσσό και στην ζωή. Είναι αυτοί που κάνουν τη διαφορά ανάμεσα στην απελπισία και στην ελπίδα, στην αδικία και στην δικαιοσύνη, στην αβυσσό και στην ζωή.

... Είναι οι άνθρωποι, οι ανθρωπίνες μορφές που κάνουν τη διαφορά. Είναι αυτοί που σώζουν, αυτοί που δίνουν ζωή, αυτοί που δίνουν ελπίδα. Είναι αυτοί που κάνουν τη διαφορά ανάμεσα στην απελπισία και στην ελπίδα, στην αδικία και στην δικαιοσύνη, στην αβυσσό και στην ζωή.

... Είναι οι άνθρωποι, οι ανθρωπίνες μορφές που κάνουν τη διαφορά. Είναι αυτοί που σώζουν, αυτοί που δίνουν ζωή, αυτοί που δίνουν ελπίδα. Είναι αυτοί που κάνουν τη διαφορά ανάμεσα στην απελπισία και στην ελπίδα, στην αδικία και στην δικαιοσύνη, στην αβυσσό και στην ζωή.

Εβραίοι και Χριστιανοί
ΣΤΗ ΦΡΙΚΗ ΤΟΥ ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑΤΟΣ
 Το παράδειγμα της Ορθόδοξης Εκκλησίας

ΒΟΛΟΣ 2018
Β' ΕΚΔΟΣΗ

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

Ασβεστί η μνήμη του Θ

«Εκρηξη» κατάθεσης

Εθνική Ημέρα Μνήμης των Ελλήνων Εβραίων Μαρτύρων και Ηρώων του Ολοκαυτώματος

Έλληνες Εβραίοι
μετά το Ολοκαύτωμα

Η μεταπολεμική προσπάθεια ανασυγκρότησης των Κοινοτήτων

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
 ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΕΣ ΕΝΟΤΗΤΕΣ ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ - ΣΠΟΡΔΕΩΝ
 ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΒΟΛΟΥ

2018

ΘΕΣΣΑΛΙΑ
 e-thesalia.gr

Ο Π. Παυλόπουλος
στον Βόλο για το
Ολοκαύτωμα

Συγκινητική ιστορία 93χρονης που έφυγε από το Άουσβιτς

Ο ΡΑΪΝΕΡ ΕΙΣ
ΣΤΟΝ ΤΑΧΥΔΡΟΜΟ

«Νικόβω ντροπή για την ιστορία της οικογένειάς μου»

Ο εγγονός του Ρούντολφ Ες κατέθεσε χθες στεφάνι στο μνημείο της Δράκειας

זכור

ΜΟΤΕ ΞΑΝΑ!
ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑ

powered by **agape**

ΘΑΕΚ

2.3. Ένοχη Ευρώπη – Ένοχη Πόλη

Καθώς απομακρυνόμαστε από τις μέρες των εκδηλώσεων, αφουγκραζόμαστε τον απόηχο των όσων λέχθηκαν κι οι εικόνες αρχίζουν να ξεθωριάζουν, μένουν πίσω κάποια λόγια που αναζητούν επίμονα απαντήσεις.

Τέθηκαν πολλά ερωτήματα που πολλά μένουν ακόμη αναπάντητα. Ερωτήματα βασανιστικά, όπως είπε κι ο Πρόεδρος της Ισραηλιτικής Κοινότητας Βόλου κ. Μαρσέλ Σολομών (αν και προτιμώ να την γράφω ως Εβραϊκή), που στοιχειώνουν τις μέρες μας και απ' ότι φαίνεται θα στοιχειώνουν κι όλο η την ανθρωπότητα για πολύ καιρό.

Το “Ολοκαύτωμα”, που βρίσκεται πλέον στο κέντρο των ιστορικών μελετών για την ιστορική περίοδο της ανόδου και της κυριαρχίας του ναζισμού, αποτελεί το κρίσιμο σώμα για να εξηγηθούν οι συνθήκες που διαμόρφωσαν το περιβάλλον για την ανάδειξη του τέρατος – κτήνους κατά την φράση του Προέδρου της Δημοκρατίας. Τα δύο σημαντικότερα χαρακτηριστικά που αλλοίωσαν τον άνθρωπο του μεσοπολέμου, ο αντισημιτισμός³⁵ και φανατισμός, είναι παρόντα και σήμερα, περισσότερο έντονα από ποτέ.

Η ένοχη Ευρώπη, κατά τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, που γνώριζε τις προθέσεις των ναζιστών μέσα από το, της θρησκευτικής αποκάλυψης, *Mein Kampf*, δεν αντέδρασε, παρέμεινε απαθής, αδιάφορη, παρακολουθώντας τα διαδραματιζόμενα ίσως ευαρεστούμενη καθώς ο αντισημιτισμός συμπεριλαμβάνονταν και στις δικές της ρητορικές. Ίσως η απάντηση στα ερωτήματα να βρίσκεται σ' αυτό το σημείο. Ο κάθε είδους αντισημιτισμός, η ρητορική εναντίον του “άλλου” το μόνο που κάνουν είναι να αποκαλύπτουν το τέρας που κρύβεται στα σκοτάδια του εγώ μας. Η αποκάλυψη του είναι τρομακτική, αλλά τότε πλέον είναι αργά για να τιθασευτεί το μίσος που έχει συσσωρευτεί. Οι παρόμοιες συνθήκες που διαμορφώνουν το περιβάλλον είναι παρούσες, οι λύσεις όπως περιέγραψε ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας είναι γνωστές, μένει να βρεθούν οι κατάλληλοι άνθρωποι να τις θέσουν ως σκοπό ζωής, ώστε το μήνυμα “ποτέ ξανά” να αποκτήσει ισχύ.

Η ένοχη πόλη μας αφορά κυρίως ως Έλληνες. Η σιωπή που επικράτησε στις ρητορικές και πρακτικές του αντισημιτισμού οδήγησαν στο στάση των πολιτών της Θεσσαλονίκης, αλλά και αργότερα σε πόλεις όπως τα Χανιά, τα Ιωάννινα κ.α. Ο

---

³⁵ Όπως περιγράφει ο Σαούλ Φριντλέντερ “Η Ναζιστική Γερμανία και οι Εβραίοι” εκδόσεις Πόλις, “Στην αντισημιτική εμμονή βρισκόταν στην καρδιά του ναζιστικού ιδεολογικού σύμπαντος ως ενοποιητικός κώδικας της φυλετικής κοινότητας και ως μέσο διαρκούς κινητοποίησης του καθεστώτος..”

λόγος του Δημάρχου της Θεσσαλονίκης δεν αποτελεί παρά μια αρχή καταρχάς να κατανοήσουμε την στάση μας και τις παραλείψεις μας προτού οδηγηθούμε σε πράξεις που θα αμβλύνουν τα ρήγματα του παρελθόντος. Οι σημερινές συνθήκες που επιτείνουν τα φαινόμενα αντισημιτισμού και ρατσισμού δυσκολεύουν κάθε προσπάθεια. Το πρώτο βήμα, έγινε με τη ίδρυση του Μουσείου Ολοκαυτώματος στη Θεσσαλονίκη, την Νέα Ιερουσαλήμ κατά την παράδοση των Εβραίων, το δρόμο τον δείχνουν ο Βόλος και η Λάρισα με μια μακρόχρονη πορεία συνύπαρξης και συνεργασίας των κοινοτήτων, αρκεί να τον ακολουθήσουμε ώστε το “Ποτέ Ξανά” να έχει ουσιαστικό περιεχόμενο.

3. Βιβλιογραφία

- Βαρών-Βασάρ, Ο., (1998), “Η προβληματική των μουσείων της Γενοκτονίας και της Αντίστασης: ευρωπαϊκό και αμερικανικό μοντέλο”, Στο: Hassoun Jacques, Todoron Tzvetan, Varon - Vassard Odette, Θανασέκος Γιάννης, Μπενβενίστε Ρίκα, “Εβραϊκή ιστορία και Μνήμη” (Συλλογικό έργο), Αθήνα, Πόλις
- Βαρών-Βασάρ, Ο., (2007), “Άουσβιτς: Η ανάδυση μιας δύσκολης μνήμης”, Στο: Γεωργιάδου, Βασιλική & Ρήγος, Άλκης (επιμ.), “Άουσβιτς, το γεγονός και η μνήμη του: Ιστορικές, κοινωνικές, ψυχαναλυτικές και πολιτικές όψεις της γενοκτονίας” (Συλλογικό έργο), Αθήνα, Καστανιώτης
- Γιακουμάκη, Β, (2014), “Αναγκαίες ευαισθησίες: Η ανάδυση της εβραϊκότητας στην ελληνική δημόσια ζωή”, Στο: Έφη Πλεξουσάκη (επιμ.), “Μεταμορφώσεις του εθνικισμού: Επιτελέσεις της συλλογικής ταυτότητας στην Ελλάδα”, Αθήνα, Αλεξάνδρεια
- Δρουμπούκη, Α. Μ., (2016), “Μνημονικοί τόποι και δημόσια ιστορία του Β' Παγκοσμίου πολέμου στην Ελλάδα – μια συγκριτική προσέγγιση”,
- Τσιάρα, Σ., (2006), “Διαχείριση και αναπαράσταση της τραυματικής μνήμης: Μνημεία εβραϊκού ολοκαυτώματος”, Στο συλλογικό τόμο Χρύσανθος Χρήστου – “Αφιέρωμα”, Θεσσαλονίκη, University Studio Press
- Μπενβενίστε, Ρ., (1998), “ Εβραϊκή ιστορία, εβραϊκή μνήμη, μνημονικοί τόποι”, Στο: Ο. Βαρών-Βασάρ (επιμ.), “Εβραϊκή ιστορία και μνήμη”, Αθήνα, Πόλις
- Μπενβενίστε, Ρ. (2014). “Αυτοί που επέζησαν”, Αθήνα, Πόλις
- Φριντλέντερ, Σαούλ, 2014, “Η Ναζιστική Γερμανία και οι Εβραίοι”, Αθήνα, Πόλις